

HİTİT İLAHİYAT DERGİSİ

Hitit Theology Journal

e-ISSN: 2757-6949

Cilt | Volume 24 • Sayı | Number 1

Haziran | June 2025

Osmanlı'da Zina Suçu: Hanefî Doktrinine Göre Had Yerine Ta'zir ile İkame Şer'î Hukuktan Sapma mıdır?

The Crime of Adultery in the Ottoman Empire: Is Substituting Ta'zir for Hadd according to Hanafi Doctrine a Deviation from Shar'î Law?

Abdulgüven AYKUL

Doç. Dr. | Assoc. Prof. Dr.

Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku
Kocaeli University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Islamic Law

Kocaeli | Türkiye

maykul8210@hotmail.com

orcid 0000-0001-9012-6341

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 13.01.2025

Kabul Tarihi | Accepted: 12.05.2025

Yayın Tarihi | Published: 30.06.2025

Atıf | Cite As

Aykul, Abdulgüven. "Osmanlı'da Zina Suçu: Hanefî Doktrinine Göre Had Yerine Ta'zir ile İkame Şer'î Hukuktan Sapma mıdır?". *Hitit İlahiyat Dergisi* 24/1 (2025), 268-294. <https://doi.org/10.14395/hid.1619042>

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler-yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yapay Zeka Etik Beyanı: Yazar bu makalenin hazırlanma sürecinin hiç bir aşamasında yapay zekadan faydalanılmadığını; bu konuda tüm sorumluluğun kendisine (kendilerine) ait olduğunu beyan etmektedir.

Etik Bildirim: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two external double-blind peer review.

It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Artificial Intelligence Ethical Statement: The author declares that artificial intelligence was not utilized at any stage of the preparation process of this article and accepts full responsibility in this regard

Complaints: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/en/pub/hid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.

The Crime of Adultery in the Ottoman Empire: Is Substituting Ta'zīr for Ḥadd according to Hanafi Doctrine a Deviation from Shar'ī Law?

Abstract

According to the classification of Continental European Law, criminal law constitutes one of the most important fields of public law. Criminal law is not only a branch of law that regulates criminal acts and the penalties to be imposed for those acts, but it is also closely related to the ideology that dominates the state administration. In a secular legal system, criminal law is not expected to be based on divine (religious) legal rules. Similarly, in a theocratic legal system, human involvement in some punishments is quite limited. In terms of Islamic law, the inclusion of punishments such as ḥadd and qīṣaṣ, which were determined by the Legislator (God and the Prophet), in the legal system, both in theory and in practice, is a prerequisite for that legal system to be divine, i.e. shar'ī. Although it is generally accepted that the Ottoman legal system was based on shar'ī principles, the absence of some had punishments in the legal codes, especially in the periods of its establishment and rise, and moreover, the prescription of other punishments other than ḥadd and qīṣaṣ punishments without any reference to some punishments determined by the Shāhī (God or his Prophet) have led some scholars to consider the Ottoman legal system as a humanitarian legal system. This study, which deals with the issue of adultery in the context of Ottoman law, provides explanations on the absence of adultery in the canons of the foundation and rise period of the Ottomans, and focuses on the reasons for this in terms of classical Islamic legal doctrine. For this purpose, both the Hanafi interpretation of classical Islamic law and the canon law and Ottoman practice were analyzed and evaluated together. This is because almost all of the studies conducted until this period tend to evaluate the subject from two opposing perspectives. While the first tendency claims that the Ottoman Empire had a shar'ī legal system and evaluates the articles in the code of laws (kanunnāme) within this framework, the second tendency, based on the same code of laws, attributes the conflict between customary law and shar'ī law in the Ottoman Empire; in other words, the influence of secular law on the Ottoman legal system. Therefore, researchers have sought to answer the nature of the Ottoman legal system by being caught between the two debates of whether it was a secular or religious law. Although this study includes these debates, the main issue emphasized in this study is the reflection of the ḥadd theory of the Hanafi madhhab, to which the Ottomans belonged, on the Ottoman criminal legal system. The fact that the Ottoman canons stipulated a fine for the crime of adultery, unlike classical jurisprudence, led to the emergence of such a study. It is observed that the Ottoman Empire, a Muslim country, imposed another punishment (fine), which is not approved by the doctrine, for a crime such as adultery, which is given the most importance in the doctrine and is almost identified with the hadith penalty. According to those who argue that the Ottoman legal system was shar'ī, the penalties to be imposed for these crimes were transformed into compensatory penalties due to the failure to fulfill certain formal conditions specific to these crimes. For example, in order to prove the crime of adultery, four fair male witnesses must testify to the crime in detail and clearly state the time and place of the crime. Any deficiency or doubt in any of these conditions would lead to the reduction of the penalty prescribed in the sharia for the relevant crime, which would make it very difficult to prove such a crime. However, this study raises another claim without disregarding the claim that the Ottomans did not include the penalties stipulated in the sharia for that crime in the codes of laws (kanunnāme) due to the deficiency that may occur in the material conditions of the crime. Accordingly, the fact that the Ottomans did not apply the punishment of rajm/jalda in fiqh, especially for the crime of adultery, during the foundation and rise periods of the Ottoman Empire must be related to the hadith theory of the Hanafi madhhab, to which the Ottomans were also adherents. According to this theory, ḥadd punishments should be executed by the head of state, i.e. the caliph. In the absence of the caliph, an adultery crime that would require a had penalty would not occur, which is clearly stated in many Hanafi sources, and it is mentioned that the ḥadd penalty cannot be imposed in the absence of the caliph. It is known that the Ottoman rulers of the foundation and rise period mostly used local titles such as "Bey" and "Khan", while the Abbasid caliphs in Egypt used the title of caliph. This lack of titles is a possible reason for the lack of mention of the ḥadd penalties in the sharia law. In fact, there is no evidence that the Ottomans enforced the had penalty for adultery during this period. On the other hand, the Hanafi Dulkadir principality of the same period made direct references to the ḥadd penalty in their code of law (kanunnāme) as they were a principality under the Mamluks (and thus under the Abbasid caliphate). This situation in the laws of the Ottoman foundation and rise period took on a different aspect after the Ottomans acquired the caliphate (de facto or de jure). Since the caliphate condition for the ḥadd penalty for adultery was fulfilled for the Ottomans with Yavuz, the previously existing deficiency in the penal codes was filled with new regulations, and the provision in the sharia was added to these codes.

Keywords: Islamic Law, Ottoman Criminal Law, Ḥadd, Ta'zīr, Code of Law.

Osmanlı'da Zina Suçu: Hanefî Doktrinine Göre Had Yerine Ta'zir ile İkame Şer'î Hukuktan Sapma mıdır?

Öz

Kıta Avrupası Hukuku tasnifine göre ceza hukuku, kamu hukukunun en önemli alanlarından birisini teşkil etmektedir. Ceza hukuku, suç teşkil eden fiiller ile o fiillere verilecek olan cezaları düzenleyen bir hukuk dalı olmanın ötesinde, devlet yönetimine hâkim ideoloji ile de yakından ilişkilidir. Seküler bir hukuk sisteminde ceza hukukunun, ilahi (dini) hukuk kurallarına dayanması beklenmez. Benzer bir şekilde, teokratik bir hukuk düzeninde bazı cezalarda insanın dahli, oldukça sınırlıdır. İslam hukuku açısından düşünüldüğünde, had ve kısas gibi Şâri' (Allah ve Peygamber) tarafından belirlenmiş olan cezaların hem teorik hem de uygulama açısından mer'î hukuk sistemi içerisinde yer alması, o hukuk sisteminin ilahi yani şer'î olmasının ön koşuludur. Osmanlı hukuk sisteminin şer'î esaslara dayalı olduğu, genellikle kabul gören bir husus olmasına rağmen özellikle kuruluş ve yükseliş dönemlerindeki kanunnâmelerde, bazı had cezalarının yer almaması, dahası Şâri' tarafından belirlenmiş olan bazı cezalara hiçbir gönderme yapılmaksızın had ve kısas cezalarının dışında başka cezaların öngörülmesi, bazı araştırmacılar tarafından Osmanlı hukuk sisteminin beşerî hukuk sistemleri içerisinde değerlendirilmesine yol açmıştır. Osmanlı hukuku içerisinde bilhassa zina haddi bağlamında ele aldığımız bu araştırmada, zina haddinin Osmanlıların kuruluş ve yükseliş dönemi kanunnâmelerinde yer almayışına dair açıklamalar getirilmiş, klasik İslam hukuk doktrini açısından bunun sebepleri üzerinde durulmuştur. Bunun için gerek klasik İslam hukukunun Hanefî yorumu, gerek kanunnâme ve Osmanlı uygulaması birlikte ele alınıp değerlendirilmiştir. Zira bu döneme kadar yapılan çalışmaların neredeyse tamamı konuyu birbirine zıt iki perspektiften değerlendirme eğilimindedir. Birinci yönelim Osmanlı'nın şer'î bir hukuk sistemine sahip olduğunu iddia eder ve kanunnâmelerdeki maddeleri bu çerçevede değerlendirirken, ikinci yönelim aynı kanunnâmelerden hareketle Osmanlı'da örfî hukukun şer'î hukuk ile çatışmasına, başka bir deyişle seküler hukukun Osmanlı hukuk sistemindeki etkisine bağlar. Dolayısıyla araştırmacılar, Osmanlı hukuk sisteminin mahiyetine dair sorulara seküler ve dini bir hukuk olup olmadığı şeklinde iki tartışma arasında kalarak cevap aramışlardır. Bu çalışmada her ne kadar bu tartışmalara yer verilse de üzerinde durulan asıl konu, Osmanlıların da müntesibi olduğu Hanefî mezhebindeki had teorisinin Osmanlı ceza hukuk sistemine yansıma biçimidir. Osmanlı kanunnâmelerinde özellikle zina suçu için klasik fıkıhtan farklı olarak para cezasının öngörülmesi böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Zina gibi had cezaları içerisinde doktrinde en çok önem verilen ve had cezası ile neredeyse özdeşleştirilen bir suçta, Müslüman bir ülke olan Osmanlı'nın doktrinde çok da onaylanmayan başka bir cezayı (para cezasını) verdiği görülmektedir. Osmanlı hukuk sisteminin şer'î olduğunu savunanlara göre bu suçlara özgü bir takım şekil şartlarının yerine gelmemesi sebebiyle suçta verilecek olan ceza bedel cezalara dönüşmüştür. Örneğin zina suçunun ispatı için dört adil erkek şahidin suçun tüm ayrıntılarını anlatabilecek şekilde bir şahitlikte bulunması ve suçun gerçekleştiği yeri ve zamanı açıkça bildirmesi gerekmektedir. Şayet bu şartlardan herhangi birinde meydana gelebilecek bir eksiklik veya şüphe, ilgili suç için şeriatla zikredilen cezanın düşmesine sebebiyet vermektedir ki bu da böyle bir suçun ispatını oldukça zorlaştırmaktadır. Oysa bu çalışma, Osmanlıların suçun maddi şartlarında meydana gelebilecek eksiklik sebebiyle kanunnâmelerde o suç için şeriatla öngörülen cezaları dahil etmediklerine yönelik iddiayı da göz ardı etmeden başka bir iddiayı daha gündeme getirmektedir. Buna göre Osmanlı'nın kuruluş ve yükseliş dönemlerinde özellikle zina suçu için fıkıhtaki recm/celde cezasını uygulamaması Osmanlı'nın da müntesibi olduğu Hanefî mezhebi had teorisi ile ilişkili olmalıdır. Söz konusu teoriye göre had cezaları, devlet başkanı yani halife tarafından infaz edilmelidir. Dolayısıyla halifenin iktidar alanı dışında meydana gelen zina suçuna had cezası verilemeyecektir. Kuruluş ve yükseliş dönemi Osmanlı hükümdarları daha çok "Bey" ve "Han" gibi yerel ünvanları kullandıkları, halife ünvanının Mısır'daki Abbasî halifeleri tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Bu ünvan eksikliği, şeriatteki had cezalarının kanunnâmelerde zikredilmemesinin olası sebebidir. Zaten bu dönemde Osmanlıların zina haddini uyguladığına yönelik herhangi bir veri bulunmaz. Oysa aynı dönem Hanefî Dulkadiroğulları Beyliği, Memlûklere (dolayısıyla Abbasî hilâfetine) bağlı bir beylik hüviyetinde olduğu için yapmış oldukları kanunnâmelerinde had cezasına doğrudan göndermede bulunmuştur. Osmanlı kuruluş ve yükseliş dönemi kanunnâmelerindeki bu durum, Osmanlıların hilafeti (fiili ya da resmî olarak) elde etmesiyle farklı bir vecheye bürünmüştür. Doktrindeki zina haddi için öngörülen halife şartı Yavuz ile birlikte Osmanlılar için yerine geldiğinden artık ceza kanunnâmelerinde daha önceden var olan eksiklik, yeni düzenlemeler ile giderilmiş ve söz konusu bu kanunnâmelere şeriatteki hüküm ilave edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Osmanlı Ceza Hukuku, Had, Ta'zir, Kanunnâme.

Giriş

Osmanlı hukuk sisteminin, özellikle de ceza hukukunun şer'î hukuk ile ne derece örtüştüğüne dair gerek Batıda gerek ülkemizde pek çok çalışma yapılmıştır. İki karşıt görüş temelinde ortaya

çıkan tartışmaya, zamanla eklektik yöntemle elde edilen üçüncü bir görüş daha eklenmiştir.¹ Yapılan bu çalışmaların ortak amacı, Osmanlı hukukunun şer'î niteliği haiz olup olmadığını tespit etmektir. Ancak kullanılan usul, yöntem ve kaynaklar benzer olsa da çalışmaların ulaştığı sonuçlarda ideoloji, konjonktür, reel siyaset ve kök tutkusu gibi unsurların etkili olduğu görülmektedir.²

Bu konuda ileri sürülen görüşlerden ilki, Fuad Köprülü, Ömer Lütfü Barkan, Uriel Heyd ve Colin İmber gibi Osmanlı araştırmacılarına aittir. Onlar, Osmanlı hukuk düzeninin ikili bir yapıya dayandığını belirtirler. Buna göre, Osmanlıda şer'î hukuk yanında tamamen örfi hukuka yani kamu yararına dayanan ikinci bir hukuk sistemi vardır. Özellikle ceza ve mali hukuk alanlarında örfi hukukun etkileri şer'î hukuka göre daha baskındır.³ Bu görüşü benimseyenlere göre klasik dönem Osmanlı hukuku seküler bir yapıdadır. Bu nedenle tamamen padişah iradesi ile oluşturulan kanunnâmeler şeriatla bağdaşmayan hükümler ihtiva etmektedir.⁴ Osmanlı Kanunnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III" başlıklı bir çalışma yayınlayan Coşkun Üçok da Osmanlı Kanunnâmelerindeki bazı hükümlerin (mâlî ceza verilmesinin) İslam hukukuna tamamen tezat teşkil ettiğini, ancak bu malî cezaların şer'î cezaların tamamen yerini mi tuttuğu yoksa bunların bir nevi fer'î cezalar mı olduğu kanunnâme hükümlerinin çoğundan anlaşılamadığını söyler. Ona göre Fatih ve Beyazıt döneminde yayınlanan kanunnâmelerin 1. maddelerini teşkil eden hükümler ile İslâm ceza hukukunda zina işleyenlere verilmesi kabul edilmiş olan recm veya sopa cezalarının kaldırılmış olup olmadığının tam olarak tespit edilemediğini ancak suçun ispatı bakımından İslâm ceza hukukuna sadık kalındığı açıkça görülür.⁵

¹ Bk. Yunus Koç, "Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 16/Özel Sayı (1999), 117. Nasi Aslan, bu iki eğilimin din karşıtlığı ve hamaset eksenli olduğunu, "savunmacı" yahut "ön yargılı" bir şekilde meseleye yaklaştıklarını, "savunmacı eğilim" kanunnâmeleri İslam hukuku olarak algılamakta, "ön yargılı eğilim" ise kanunnâmelerde yer alan hükümlerin Kur'an ve Sünnet'te yer almadığını öne sürerek Osmanlılarda dinden bağımsız örfi bir hukukun gelişip ortaya çıktığını iddia eder ki, her iki eğilimin de bazı açılardan yanlış olduğunu söyler; bk. Nasi Aslan, "Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bağlamında Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2003), 17.

² Bk. Ahmet Yaman, "Osmanlı Pozitif Hukukunun Şer'îliği Tartışmalarına Eleştirel Bir Katkı", *İslamiyat* 8/1 (2005), 113. Yaman, konuya dair yaptığı çalışmada Osmanlı hukuk düzenine dair dört eğilimden bahseder. Ona göre birinci gruptakiler, yeni hukuk tarihçilerinin çoğu ile Osmanlı tarihine bir bütün halinde platonik sevdası olan muhafazakâr tarihçilerdir ki, bunlar Osmanlı devlet ve hukuk geleneğinde tam bir İslami anlayış ve uygulamaların hâkim olduğu kanaatindedir. İkinci gruptakiler ise bazı oryantalistler ile iktisat ve hukuk tarihçileridir. Bunlar da örf-i sultaninin hâkim olmasını Osmanlı hukukuna şer'î etiketinin vurulamayacağına delil olarak öne sürenlerdir. Üçüncü gruptakiler ise daha az olmakla birlikte gayr-i-i müslimlere, özellikle hususi hukuk alanında tanınan hak ve özgürlüklerden dolayı Osmanlı hukuk yapısının laik olduğunu savunanlardır. Dördüncü gruptakiler ise Weberyen bakış açısı olup, kadı adaleti şeklinde tanımlanan irrasyonel, bağımlı, alabildiğine şahsi, keyfi bir yapıya sahip olduğunu söyleyenlerdir; bk. Yaman, "Osmanlı Pozitif Hukukunun Şer'îliği Tartışmalarına Eleştirel Bir Katkı", 114.

³ Bk. Coşkun Çakır, "Barkan'ın Kanunlar'ı: Osmanlı-Türk Hukuk Tarihçiliğinde Bir Klasik", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 785.

⁴ Bk. Koç, "Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar", 117; Uriel Heyd, "Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat", çev. Selahaddin Eroğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (1984), 633-634. Nasi Aslan, bu görüşün iddialarının iki ana başlık altında toplanabileceğini, bunlardan ilkinin Osmanlı hukukunun şer'î ve örfi hukuk olmak üzere düalist bir yapıda olduğunu, şer'î hukukun kadılar eliyle, örfi hukukun ise bölge valisi eliyle işlerlik kazandığını, ikincisinin ise özellikle Fatih, Yavuz ve Kanunî dönemindeki kanunnâmelerin hem teorik hem de pratik açıdan şeriata muhalif olduğunu söyler. Aslan, bu iddiaların her ikisine de uzun uzadıya cevap verir. Ona göre örfi hukuk şer'î hukuktan bağımsız bir hukuku öngörmez. Zira İslam hukukunda örfün kaynak değeri üzerinde görüş birliği vardır. Ayrıca kaza ikiliği de iddia edildiği gibi değildir. Hem kanunnâmelerde hem adaletnamelerde hem de vakiada kadı, yargı alanının tek yetkilisidir. Hatta Kanuni kanunnâmesinde ehl-i örfün, kadı hükmü olmadan kimseyi cezalandıramayacağı açıkça ifade edilmiştir; bk. Aslan, "Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bağlamında Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine", 13-24.

⁵ Bk. Coşkun Üçok, Osmanlı Kanunnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/1 (1947), 61.

İkinci görüş ise Osmanlı hukukunun şer'î olduğunu iddia eder. Bu görüş Ahmet Akgündüz, Mehmet Akif Aydın, Ömer Menekşe ve Murat Şen gibi araştırmacılar tarafından savunulur.⁶ Buna göre Osmanlı hukuku esas itibarıyla İslam hukukundan ibarettir. Örfî hukuka dayanılarak yapılan bazı kanunlar ise şer'î hukukun ulû'l-emre (siyasi otoriteye) tanımış olduğu yetki çerçevesinde ve şer'î hukuka aykırı olmamak şartıyla vazedilir. Zira İslam hukuk doktrininde şeriatça mübah bırakılan alanlarda siyasi otoritenin kanun vazetme yetkisi kabul edilir. Dolayısıyla Osmanlı örfî hukuku, şer'î hukuka rağmen ya da ona zıt bir hukuk anlayışını ifade etmez. Bilakis Osmanlı devleti örfî hukuku, şer'î hukuku tamamlamak üzere kanunlaştırmıştır.⁷ Buna göre örfî hukukun varlığı, şer'î hükümlerin tamamen askıya alınması anlamı taşımaz. Bu görüşü savunanlardan Menekşe, Kanunî devrinde, hicri 929 yılına ait bir mahkeme ilamından hareketle Bursa'da zina eden ve suçunu itiraf eden şahıslara recm cezasının uygulandığını, IV. Mehmet devrinde ise Beyazîzâde'nin Rumeli kazaskerliği döneminde vuku bulan ve tarihe "vakây-i recm" olarak geçen 1091/1680 tarihli recm vakasının vuku bulduğunu söyleyerek şer'î hukuka riayet edildiği görüşünü bu örneklerle dayandırmaktadır.⁸

Halil İnalçık, Ahmet Mumcu, Nasi Aslan, İsmail Acar ve Ahmet Yaman gibi akademisyenlerin ise daha dengeli bir yaklaşım gösterdikleri söylenebilir.⁹ Gerek konuya dair görüş serdeden ilahiyatçı akademisyenler arasında, gerekse Osmanlı tarihi üzerine araştırma yapan ilim adamları arasında yaygın kanaat, Osmanlı hukuk sisteminin yekpare bir yapıda olmadığı, dolayısıyla yedi yüz yıllık bir zaman dilimi hakkında standart bir yargıda bulunmanın yanlış olduğu yönündedir. Onlar, dönemden döneme farklılık gösteren uygulamalar olduğunu, hatta aynı padişah döneminde bile birbirine zıt uygulamalarda bulunulduğunu belirterek Osmanlı hukuk düzeninin tüm bu değişkenler dikkate alınarak değerlendirilebileceği kanaatini paylaşmaktadırlar.¹⁰ Özellikle kuruluş ve yükseliş dönemi diyebileceğimiz klasik dönemde¹¹ Osmanlı hukukunda şer'î hukukun yanında ehl-i örf tarafından temsil edilen ve padişahın iradesinden kaynaklanan bir örfî hukukun olduğu dile getirilir. Ancak genel kabul, Osmanlı'da XVI. ve özellikle XVII. yüzyıldan itibaren artan oranda şer'î hukukun baskın hale geldiği ve ulemânın daha etkin olduğudur. İlber Ortaylı, Barkan'ın öncülük ettiği, Osmanlı hukukunun şeriattan çok dünyevi otorite tarafından konulan kurallara (örfî sultani) dayandığı, dolayısıyla Osmanlı devletinin şer'î bir devlet olarak

⁶ Bk. Koç, "Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar", 117; Ömer Menekşe, "Osmanlı'da Zina Cezası Olarak Recm", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2 (2003), 11; Murat Şen, "Osmanlı Hukukunun Yapısı", *Osmanlı, Teşkilat*, ed. Güler Eren (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 6/327. Bu görüşe argüman olarak şu bilgi de verilmektedir: Osmanlı'da gerek şer'î hukuk ve gerekse örfî hukuk davalarının şer'iyye mahkemelerinde görülmesi, zannedilenin aksine örfî hukukun şer'î hukukuna aykırılığına değil bilakis şeriat hukukunun düzenlemediği alanlarda bazı düzenlemelerin yapıldığı ve bunun da şer'î hukuka aykırı olmadığı söylenebilir. Her iki hukuk sistemi için aynı kadının görev yaptığı bilgisi için bk. Yılmaz Yurtseven-Gamze Nur Şahin, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Padişahın Yargı Yetkisi", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 1 (2016), 171. Mehmet Akman, Osmanlı ceza hukukunun şeriat ve örfî ceza hukukundan müteşkil olduğunu, şer'î ceza hukukunun fıkıh kitaplarında ukubât bölümlerinde yerini bulurken örfî ceza hukukunun ise İslam hukukunun devlet başkanına tanıdığı ta'zir suç ve cezaları ihdas etme yetkisinden kaynaklandığını ve bu yetkinin de kanunnâmelerde tecessüm ettiğini söyleyerek örfî ceza hukukunun şer'î ceza hukukuna zıt ve ona rağmen olmadığını ifade eder. Ona göre şer'î hukuk ilkelerinin zaman zaman ihlal edildiği vaki ise de Osmanlı ceza hukukunun İslam hukukunu bertaraf ettiği söylenemez; bk. Mehmet Akman, "Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine Bir İcmal", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 489.

⁷ Özlem Poyraz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ağır Cezaları Gerektiren Suç Sebepleri Üzerine Bir Tetkik (1839-1861)", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/3 (2022), 302.

⁸ Menekşe, "Osmanlı'da Zina Cezası Olarak Recm", 13-14.

⁹ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar: Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 1/227-230.

¹⁰ Koç, "Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar", 117.

¹¹ Bu çalışma daha çok devletin Erken dönem, devletin kuruluşundan kurumsallaşma sürecine kadar devam eden devre işaret etmektedir. Bu dönemin genellikle XIV. Yüzyıl sonlarına kadar sürdüğü kabul edilir. 1400'lü yıllardan itibaren devletin kurumsallaştığı, merkez ve taşra teşkilatının, yönetim usullerinin yapısal bir kimliğe büründüğü dönem ise klasik dönem olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde Osmanlı Devleti tüm karakteristik özelliklerini kazanmış, hukuk sistemi kendine özgü bir hüviyete bürünmüştür; bk. Yurtseven-Şahin, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Padişahın Yargı Yetkisi", 162.

nitelendirilemeyeceği şeklindeki söylemi kabul etmez. Ortaylı'ya göre Osmanlı devletinin şer'î bir hukuk düzenine sahip olmadığını öne sürmek hayli zordur. Zira Osmanlı toplum örgütlenmesinde şer'î ve geleneksel bir düzenle karşılaşılır. Ona göre, Osmanlı'nın gayr-i müslimlere yönelik toleransını laik bir tutum olarak nitelemek de doğru değildir.¹² Ahmet Yaman "Osmanlı Pozitif Hukukunun Şer'îliği" adlı sempozyum bildirisinde Osmanlı hukuk sisteminin şer'î olduğuna dair görüşü eleştirir. Osmanlı'nın daha kuruluş ve teşkilatlanma aşamasında, önce beyliğe daha sonra devlete hâkim olan dini boya, bütünüyle İslamî anlayış ile şekillenmiş, hukuk uygulayıcılarını yetiştiren medreselerin, devletin yegane örgün eğitim kurumlarını teşkil etmesi, hukuk kaynaklarını fıkıh kitaplarının oluşturması, kanunların yürürlüğe girmeden önce meşihat makamının onayına sunulması, yargının ana iskeletini şer'îye mahkemelerinin oluşturması gibi hususlar, Osmanlı hukuk yapısının şer'î olduğunu gösterdiğine dair iddialara tek tek cevap veren Yaman, Mısır'daki Memlûkler ve önceki Türk devletlerinden itibaren yargıda "hükümüş-şer' ve hükümüş-siyâse" şeklinde hükümlerin ayrıştığını ve Halil İnalıcık'ın eserinden hareketle de Osmanlıların şeriatı aşan bir hukuk nizamını geliştirdiklerini söyler. Osmanlılardan önceki Türk devletlerinde de şeriat yanında kanun ve örf adı altında, sırf hükümdarın iradesinden kaynaklanan bir hukuk düzeninin yerleştiğini, Selçuklular dönemi tarihçilerinden Râvendî'nin (604/1207) *Râhatu's-sudûr* isimli eserinden¹³ iktibasla verir. Yaman, Osmanlı hukukunun ne zannedildiği gibi salt şer'î ne iddia edildiği gibi laik bir hukuk sistemi, ne de salt örfî olduğunu, içerisinde şer'î olan ile şer'î olmayanı barındıran, bazen şeriatı muhalif, bazen şeriatı sıkıca tutunan nev-i şahsına münhasır bir hukuk sistemi olduğunu söyleyerek orta bir yol tutmuştur.¹⁴ Ona göre Osmanlı hukuk düzeni bütünüyle şer'î olmayıp örfî hukuk şer'î hukuk ile her zaman uyumlu değildir.¹⁵ Barkan'ın iddiasını başka bir açıdan eleştiren Ali Bardakoğlu'na göre ise Osmanlıda görülen ve Barkan'ın ifadesine göre şer'î hukuka aykırı olan örfî hukuk da İslam hukukunun değişim ve gelişimine bağlı olarak meydana gelmiştir. İslam hukuku, tarihin belli bir döneminde gelişimini tamamlamış ve kemal noktasına ulaşmış bir hukuk sistemi olmayıp Müslüman toplumların değişim ve gelişimine paralel olarak devamlı surette kendini yenileyen, canlı bir süreci ifade ettiği için arazi, narh, kanunlaştırma, hapis ve para cezası gibi yeni cezaların ihdası niteliğindeki uygulamalar, Osmanlı toplumunda İslam hukukunun yeni bir açılımı olarak değer taşır.¹⁶ Ona göre Osmanlı ceza hukuku ve kanunnâmeleri şer'îlik tartışmasının odağında yer alır. Recm, el kesme ve meydan dayağı gibi cezaların uygulanmamasını, cezanın oluşumunu

¹² İlber Ortaylı, "Osmanlı Devletinde Lâiklik Hareketleri Üzerine", *Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, 1982), 499.

¹³ "وكان نواب دار الخلافة، من قبل، يحرصون على تحريض أمراء الأطراف على بث الفتنة والقتال حتى يحافظوا بذلك على أمن" يجب أن يقوم الإمام بالخطبة والامامة ولا يهتموا بظهور تفوقهم على الآخرين، ولكنهم لم يجرؤوا على فعل ذلك في عهد دولة الأتابك محمد إذ كان يقول على ملأ من الناس لحماية الملوك ذوى السلطة الزمنية، وهي من أفضل الأمور وأجل الأعمال، وقد فوضوا السلطان للملوك، وتركوا الملك للسلطان" "Bundan önce darulhilafetin naibleri uç beylerini fitne ve kargaşayı yaymaları için teşvik ederdi. Böylelikle memleketlerinin güvenliğini muhafaza eder ve diğerlerine karşı üstün olduklarını izhar ederlerdi. Ancak bunu, Atabeg Muhammed devleti zamanında icra edemediler. Zira Muhammed Atabeg, kanaat önderleri önünde şunu söylüyordu: "İmamın hutbe irad etmesi gerekir. İmamet zamanın saltanat sahibi meliklerinin himayesi içindir. Bu, işlerin en faziletlisi ve amellerin en büyüğüdür. Onlar saltanatı meliklere tevfiz etmişlerdir. Mülkü de sultana terk etmişlerdir"; bk. Ebû Bekr Necmeddin Muhammed b. Ali b. Süleyman Râvendî, *Râhatu's-sudûr ve âyetü's-sûr fi târihi'd-devleti's-selcûkiyye*, tah. İbrahim Ümid Şevârivbî vd. (Kahire: Meclisü'l-'Ala li's-Sekâfe, 1960), 466. Yaman'ın İnalıcık'ın eserinden naklettiği tercüme ise şöyledir: "İmamın vazifesi hutbe ve dua ile meşgul olmak, yönetim egemenliğini sultanlara havale etmek ve dünyevi saltanatı onların eline bırakmaktır"; bk. Yaman, "Osmanlı Pozitif Hukukunun Şer'îliği Tartışmalarına Eleştirel Bir Katkı", 114-116.

¹⁴ Abdullah Demir, "Hukuk Tarihimiz Açısından Fatih Sultan Mehmet", *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri 21-22 Aralık 2012*, ed. Fethi Gedikli (İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2014), 789.

¹⁵ Yaman, "Osmanlı Pozitif Hukukunun Şer'îliği Tartışmalarına Eleştirel Bir Katkı", 118. Yaman, para vakıflarında "istirbah" olarak kullanılan yıllık yüzde 10 oranındaki faizli ilişkinin, Yavuz kanunnâmesiyle "muamelei şer'iyye edenin onun on birden ziyadeye (yüzde 10'dan fazlaya) ettürmeyeler ve şer'î muamele etmeden kat'a riba ettürmeyeler" biçiminde düzenlenmiştir; bk. Yaman, "Osmanlı Pozitif Hukukunun Şer'îliği Tartışmalarına Eleştirel Bir Katkı", 119.

¹⁶ Ali Bardakoğlu, "Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine", *Osmanlı, Teşkilat*, ed. Güler Eren (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 6/416.

sağlayan yasal şartların gerçekleşmemesi sebebiyle ta'ziren farklı bir cezanın uygulandığını söylemek de sultanın dinî hukuku dikkate almaksızın subjektif sekülerleşmeye örnek olarak göstermek de yanlıştır. Zira birinci yaklaşım, belli bir iyimserlikten kaynaklansa da İslam hukukunu literal ve geleneksel yoruma mahkûm ettiği için eleştirilebilir. İkinci tarz söylem ise dini hayat ve tecrübelerin kurucu öğelerini göz ardı ettiği, sonuç ve şekilden hareketle öze ilişkin hüküm verme ve genelleme yaptığı için yanlıştır. Çünkü farklı kültür ve coğrafyalarda gelişen İslam hukuku, çok farklı çözüm örneklerini içinde barındıran, derin ve geniş bir geleneği temsil eder. Bu geleneğin ana çizgisinde üretilen çözümlerin, şekli örtüşmesinden çok kaynağa başvurmada izlenen yöntem ve kaygılar önem taşır.¹⁷

Bu (üç yönelimin) tartışmaların odak noktasını, çoğunlukla kanunnâmeler oluşturmaktadır. Osmanlı ceza hukukunun şer'îliği konusu gündeme geldiğinde örfî hukuk-şer'î hukuk bağlamında konuya yaklaşılmaktadır. Zira klasik dönem kanunnâmelerindeki zina düzenlemeleri ile fûrû fıkihtaki zinaya dair hükümler, birbiriyle her zaman örtüşmez. Bu farklılık padişahın iradesinden kaynaklanan örfî hukuk ile şeriattan kaynaklanan şer'î hukuk arasında hukuk düzeni açısından farklılığa yol açar ki Osmanlı hukuk düzeninin laik veya şer'î oluşu ile ilgili tartışmaların büyük kısmı, işte cezaları düzenleyen bu kanunnâmelerin odağında gelişir. Ehl-i örf tarafından vazedilen kanun, şeriata rağmen ve ondan başka bir şey midir yoksa yine şeriatin sınırları dahilinde şeriatin vasetmediği ancak Şâri'in izin verdiği alanda ulû'l-emre tanınmış olan bir yetki midir? Tartışmaya kaynaklık eden pek çok mesele zikredilir. Arazi sistemi, faiz ve narh uygulamaları, şer'î cezaların uygulanmayışı veya başka bir cezaya tahvili ve kardeş katli gibi konular Osmanlı hukuk sisteminin seküler olduğuna dair öne sürülen meselelerin başında gelir. Bizim burada üzerinde duracağımız esas konu kanunnâmelerin birinci maddesiyle düzenlenen zina suçuna verilecek olan cezadır. Bu çalışma, İslam ceza hukukunun Hanefî yorumu ile Osmanlı ceza hukuk pratiği arasında bir ilişki kurarak Osmanlılarda Fatih (II. Mehmet) ve sonrasındaki kanunnâmelerin birinci maddesindeki zina cezasını düzenleyen hukuk normunun akademik çevrelerde ele alınmamış ve değerlendirmeye tabi tutulmamış bir yorumunu okuyucuya sunmayı amaçlar. Buna göre Hanefî mezhebine hâkim teori, had cezalarının infaz yetkilisi olarak devlet başkanını/halifeyi görür. Osmanlı sultanları kuruluş ve yükseliş dönemlerinde böyle bir vasıf ile (halifelik) nitelendirilmediğinden söz konusu bu suça şeriattaki ceza öngörülmemiştir. Ne zaman ki Osmanlılar Mısır'daki Memlûk hakimiyetine son verip Abbasî halifesini İstanbul'a getirince İslam dünyasının fiilî hâmisî haline gelmiş ve artık bu zamandan sonraki kanunnâmelerde söz konusu fiillere şer'î cezalar öngörülmeye başlanmıştır. Çalışmamızda öncelikle konunun daha iyi anlaşılabilmesi için İslam ceza hukukunda zina suçunun teşekkül şartları ele alınacak, akabinde zina suçuna verilecek olan cezanın infaz yetkisiyle ilgili Hanefî doktrinindeki tartışmalara yer verilecek, en sonunda ise Osmanlı kuruluş ve yükseliş dönemimdeki zina suçunu düzenleyen kanunlar hakkındaki değerlendirmeler yapılacaktır.

Bu konuya dair yazılan akademik çalışmaları, iki ana başlık altında toplayabiliriz. Birincisi, doğrudan Osmanlı hukukunun şer'îliği konusunu ele alan çalışmalar ki bu çalışmalarda ceza hukuku konularına ve Osmanlı kanunnâmelerine yer verilir ve Osmanlı'nın hukuk düzeni ortaya konulmaya çalışılır. Bu çalışmalar hukuk, Osmanlı hukuku ve İslam hukuku disiplinleri içerisinde ele alınmıştır. İkinci grup ise Osmanlıda bizzat ceza kanunnâmeleri ya da zina suçu üzerinde

¹⁷ Bardakoğlu, "Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine", 6/417. Ayrıca bk. Suat Erdoğan, "Ta'zir Suç ve Cezalarının Kanunilik İlkesi Açısından Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 42 (2023), 31, 32.

durmakta, zaman zaman Osmanlı hukukunun şer'îliği ile ilgili değerlendirmeler yapılmaktadır.¹⁸ İster doğrudan isterse dolaylı olarak yapılan konu hakkında çalışmalarda söz konusu bu halifelik faktörü göz ardı edilmiş ve değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Bu da bu çalışmaların benzer sonuçlar ihtiva etmesine sebep olmuştur. Oysa bizim bu makalemiz her iki grup çalışmaya ek olarak ve bu çalışmalarda olmayan bu hususa dikkat çeker. Çalışmamız, Osmanlı hukukunun şer'îliği ile ilgili doğrudan bir değerlendirme yapmaz; sadece Müslüman bir Türk devleti olan Osmanlı'nın ilk dönem ceza kanunnâmeleri içerisinde zina suçunu düzenleyen kanunda, neden şeriatı göndermede bulunulmadığına dair ortaya konulan görüşleri değerlendirecek, ardından buna dair Hanefî had teorisinin kanunnâmelere olan etkisini başka bir ifadeyle kanunnâmelerdeki bu eksikliğin klasik fûrû fıkıh ile ilişkisini kuracaktır.

1. Klasik Fıkıhta Zinaya Dair Birkaç Söz

Burada üzerinde durulacak asıl husus, zina suçu ve cezasıdır.¹⁹ Bilindiği üzere had cezası gerektiren suçlar²⁰ içerisinde ispatı en zor suç, zina suçudur. Bu suça özgü olarak Kur'ân'da dört âdil şahit getirilmesinden bahsedilmekte,²¹ hadislerde ise bu şahitliğin mâhiyeti beyan edilmektedir. Zina ile ilgili umumi şahitlik hükümlerinin yanı sıra, hususî birtakım şartlar daha bulunmaktadır. Âkil (akıllı), bâliğ (ergen), hür (köle olmayan) ve Müslüman olan dört erkeğin, bir şahsın zina ettiğine dair şahitlikleri yeterli olmayıp, zinanın keyfiyetini de açıklamaları gerekmektedir. Bunun için doktrinde “bu şahıs zina etti” şeklinde mutlak olarak söylenen ifadelerin geçerli olmadığı, “had cezasını gerektirecek zina” için tüm ayrıntıların anlatılabileceği bir şahitliğin olması gerektiği ifade edilmektedir.²² Buna delil olarak da Ebû Hureyre'den rivâyet edilen hadis nakledilmektedir. Rivâyete göre zina eden Eslemî (Mâiz b. Mâlik) Hz. Peygamber'e gelerek dört defa zina ikrârında bulunmuş, Hz. Peygamber her defasında ondan yüz çevirmiştir. Beşinci defa geldiğinde Resûlullah ona “cinsel ilişkide bulundun mu? “Senin [cinsel organın] onun [kadının cinsel organında] kayboluncaya kadar mı? [Sürme] milinin (مزود)²³ sürmedanlıkta (مكحلة)²⁴ kaybolduğu veya ipin [kovanın] kuyuda kaybolduğu gibi mi?” şeklinde zinanın keyfiyetine dair sorular sormuş, her defasında “evet” yanıtını aldıktan sonra Hz. Peygamber,

¹⁸ Örneğin Nâsi Aslan'ın çalışması bütün görüşleri derli toplu vermesi bakımından önemli olmakla birlikte çalışmanın odağını yazarın da ifade ettiği üzere Yavuz ve Kanunî dönemi kanunnameleri teşkil etmektedir; bk. Aslan, “Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bağlamında Osmanlı Hukûkunun Şer'îliği Üzerine”, 18.

¹⁹ Doktrinde zina suçu için muhsan olanlar için recm, bekarlar için ise 100 sopa vurulacağı konusunda hukukçular çok büyük oranda hemfikirler.

²⁰ İslam ceza hukukunda (ukubat) suçlar, genellikle üç ana başlık altında ele alınır: Had, kısas ve ta'zir. Cezası Şâri' (kanun koyucu/Allah veya Resulü) tarafından konulan suçlar, had ve kısas cezası gerektiren suçlar; cezası siyasi otoriteye bırakılan suçlar ise ta'zir cezası gerektiren suçlarını oluşturmaktadır. Had ve kısas suçları arasındaki fark ise suçun ilgili olduğu hak kategorisi ve bunun sonucu olarak affın cezanın düşüp düşmemesi konusundaki etkisidir. Her ne kadar hem had hem de kısas suçlarının cezası Şâri' tarafından konulsa da had cezası gerektiren suçlar Allah hakkı (hukukullah); kısas cezası gerektiren suçlar ise kul hakkı (hukukulibad) kapsamında değerlendirilir. Bunun doğal bir sonucu olarak kul hakkı olan suçlarda, suç mağduru veya suçtan zarar gören kimseler, suçun fâilini isterlerse cezalandırmayabilirler (Af yetkisi velilere bırakılmıştır). Oysa had cezası gerektiren suçlarda suç teşkil eden fiil mahkemeye intikal ettiğinde suçun mağdurlarının faili affetme yetkisi bulunmaz.

²¹ “Kadınlarınızdan çirkin fiilde bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin”; bk. en-Nür 4/15. “İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendileridir”; bk. en-Nisa 4/15.

²² Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Nûrî Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, thk. Zuheyr eş-Şâviş (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1991), 9/252. Bununla ilgili şahâbîlerden gelen rivayetler de bulunmaktadır. “Ebû Bekre, Nâfi' ve Şibl b. Ma'bed, Hz. Ömer'e gelerek Muğire'nin zina ettiğine şahitlik ederler. Dördüncü şahit ise Ziyâd'ı gösterirler. Hz. Ömer “hakka şahitlik eden bir adam geldi” diyerek Ziyâd'ı över. Ziyâd “çok çirkin ve dehşetli bir meclis gördüm” diyerek zinaya doğrudan değil dolaylı bir şekilde şahitlik yapınca Hz. Ömer bu üç kişiye (kazf) haddi uygular; bk. Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman A'zamî (Hind: el-Meclisü'l-İlmî, 1982), 7/384. Hadisin başka bir varyantında ise “üç kişi bir adam ile bir kadının zina ettiğine şahitlik eder, dördüncüsü ise “ben bunları bir örtü içerisinde gördüm, şayet (tek bir örtü altında olmak) zina etmek ise “bunlar bu haldeydiler” deyince Hz. Ömer bu üç şahide celde cezası (kazf olarak) vurur; kadın ve erkeğe ise ta'zir uygular”; bk. San'ânî, *el-Musannef*, 7/385.

²³ Gözlere sürme çekmek için kullanılan ince alet.

²⁴ İçerisine sürme konulan kap.

zinanın ne olduğunu bilip bilmediğini öğrenmek için “zina nedir?” şeklinde Mâiz'e bir soru daha yönelir. Mâiz'in, “bir erkeğin karısına helal olarak yaklaştığı gibi ben de bir kadına haram olarak yaklaştım” şeklinde verdiği cevaptan sonra Hz. Peygamber cezanın infaz edilmesini istemiştir.²⁵ Başka bir hadiste Yahudîler Hz. Peygamber'e gelerek zina cezasının ne olduğunu öğrenmek istediklerinde Hz. Peygamber, “dört kişi, kadın ve erkeğin cinsel organlarının birbirlerinin içinde kaybolmalarına şahitlik ederlerse recm vâcip olur” demiştir.²⁶

Zina suçunun ispat edilebilmesi için gerekli olan şahitliğin hem nitelik hem nicelik olarak gerek zina dışındaki had cezası gerektiren suçların şahitliklerinden gerek kısas cezası gerektiren suçların şahitliklerinden farklı olması ve ispatının oldukça zor olması İslam ve Osmanlı Tarihi araştırmacıları tarafından kanunnâmelerde zina suçu için şeriattaki cezalara göndermede bulunulmamasına sebebiyet verdiği iddia edilir. Bu da Osmanlıların ispatı fûrû fıkhıdaki şartlarla örtüşmeyecek bir zina suçunu cezasız bırakmak yerine başka cezalarla ikame etmeleri ile açıklanır.

2. Haddin İnfazına Yetkili Olanlar

Suçun ispatına dair yukarıda zikredilenlerden sonra doktrinde suçun infazına dair ifade edilenlere değinmek gerekir. Çünkü aşağıda ele alacağımız konunun tam olarak anlaşılabilmesi için bunun bilinmesi zorunluluk arz eder.

Öncelikle had cezalarının infazı, Hanefî hukuk doktrinde halifeye verilmiş bir yetki olarak kabul edilir. Dört çeşit hakkın/yetkinin bizzat halifenin/imamın varlığını gerektirdiği söylenir. Bunlar “hadlerin ikâmesi, fey gelirleri ile zekâtın toplanması ve düşmana karşı yapılacak olan savaş (cihat)”²⁷. Devlet başkanının yetkisine bırakılan hadler²⁸ denilince, umûmiyetle zina haddi anlaşılmaktadır. Zira doktrindeki tartışmalara baktığımızda zina haddi için zikri geçen aşağıdaki ifadeler, diğer hadler için bahis konusu edilmemiştir. Özellikle Hanefî fûrû fıkıh eserlerinde zina haddi için yapılan açıklamalar dikkate alındığında, bunların ifasının imam veya halifenin varlığı ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Zinanın beyyine (şahitler) ve ikrâr ile sübût bulacağı, sübûtunun da ancak imamın/halifenin huzurunda mümkün olacağından bahsedilmektedir.²⁹ Yine Hanefîlerde zinanın, suçlunun ikrârı ile sabit olması durumunda infazının bizzat halife tarafından başlatılacağı, halifenin bundan imtina etmesi durumunda -kendisi insanlara taş atma emri verse bile- haddin sâkıt olacağı ifade edilir.³⁰ Fûrû fıkıh eserlerinde zina suçuna dair bu değerlendirmeler diğer had suçlarında görülmez. Hırsızlık, içki, irtidat (dinden dönme) gibi suçlar, had cezası gerektiren suçlar kapsamında kabul edilmesine rağmen bu suçlara verilecek olan cezanın, devlet başkanı (halife) ile ilişkilendirilmesi zina haddi kadar belirgin değildir.

Hanefîler, kölelerin had cezası teşkil eden suçları için efendiye (kölenin mevlâsına) infaz yetkisi vermezler. Onlar, bu yetkinin sadece halifede olduğunu, hukûkullahı taalluk eden hadlerin, devlet başkanı dışında bir kimse tarafından infaz edilemeyeceğini söyler. Çünkü Hanefîlere göre

²⁵ İlgili hadis için bk. Ebû Davûd, “Hudûd”, 24; San'ânî, *el-Musannef*, 7/321.

²⁶ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1988), 5/545.

²⁷ “Namaz, zekât, had ve kısas” başka bir rivayette ise “Cuma, had, zekât ve fey” başka bir hadiste “had, zekât, cemaat ve fey” olarak geçmektedir; bk. Aynî, *el-Binâye*, 6/280. Esasında halife siyasi otoritenin başı olduğu gibi yargı fonksiyonunun da başı kabul edilir.

²⁸ Zira pek çok Hanefî eserinde hadler bölümünde (kitâbu'l-hudûd) sadece zina haddi ele alınmış diğer hadler müstakil başlıklar altında incelenmiştir.

²⁹ Ebû'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr el-Merğînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübtedi*, thk. Yusuf Talâl (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, ts.), 2/399; Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed ez-Zebîdî Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire* (İstanbul: Matbaatü'l-Hayriyye, 1904), 2/147.

³⁰ Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 5/228.

hadler ile amaçlanan şey, yeryüzünü fesattan temizlemektir. Bunlar -Allah hakkı olduğu için- kulun iskât etmesiyle (düşürmesiyle) sâkıt olmayıp, şeriatın dünyadaki nâibi olan “imam/halife” tarafından îfa edilirler.³¹ Bu konuda ünlü Hanefî hukukçusu Serahsî'nin değerlendirmesi şöyledir:

Muhsan olanlar (evli yahut dul) için bu suçun cezasının (recm) îfası imama/halifeye hâsıdır. Yine câriyelere de -muhsan olanlara verilen- cezanın yarısının îfası da ona (halifeye) aittir. Çünkü İbn Mes'ûd, İbn Abbas ve İbn Zübeyr'den mevkûf ve merfû' olarak rivâyet edilmiştir ki, dört şey imamın sorumluluğu altındadır, başka bir rivâyette de dört şey idarecilerin sorumluluğu altındadır. Bunlar: hadler, sadakalar, cuma namazları ve feylerdir. Bundaki mana şudur: Allah hakkı olan bu şeyi, şer'î velâyeti (بولاية شرعية) sebebiyle imam (devlet başkanı) îfa eder. Sadaka, cizye ve haraç konularında olduğu gibi bu konuda ona hiçbir kimse ortak olamaz.³²

Serahsî tüm bunları ifade ettikten sonra Allah haklarının niyabet tarikiyle îfa edildiğini, buradaki tek yetkilinin ise imam/halife olduğunu söyler.³³ Hanefîler bu yetkiyi imama verdiklerinden dolayıdır ki dâruharpte (İslam ülkesi dışında savaşın cereyan ettiği gayr-i müslim ülkede) meydana gelen had suçlarının -yetkisizlik sebebiyle- dâruislama (İslam ülkesi) dönüldükten sonra dahi îfa edilemeyeceğini söylemektedir.³⁴ Onlara göre, cezaları infaza yetkili halifenin velâyet/hükmünün geçerli olmadığı yerde, işlenmiş olan bir suçtan bahsedilemez. Daha doğrusu her ne kadar suç, günah olarak uhrevî cezayı iktiza ettirse de burada dünyevî bir ceza söz konusu değildir.

Hanefîler had suçlarının infaz yetkilisi olarak sadece halife/imamı gördüklerinden imamın/devlet başkanının işlemiş olduğu had suçlarından dolayı cezaî sorumluluğunun bulunmadığı kanaatindedir. Çünkü had infaz yetkisi halifeye tevdi edildiğinden, halifenin kendi kendisini cezalandırması söz konusu olmadığı gibi makam olarak kendisinden düşük olan bir kimsenin vekil sıfatıyla bu cezayı uygulaması da onlara göre mümkün değildir.³⁵

Had cezalarının halife ile ilişkilendirilmesine dair Hanefî metinlerinden iktibas edilen bu ifadeler, Osmanlı kanunnâmelerinde kendisini gösterecektir. Halifenin hükümranlı alanı dışında meydana gelen suçlarda, o suç için öngörülen ceza değil de başka cezalar önerilecektir. Zira sadece devlet başkanının/halifenin infaz edeceği bir cezayı halife veya temsilcisi dışında bir başkası infaz edemez.

³¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/342; Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz Burhânüddîn (Burhânü's-şeriata) el-Buhârî, *el-Muhitü'l-burhânî fî'l-fıkhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 8/47; Fahrreddin Osman b. Ali b. Mihcen ez-Zeylâi, *Tebyînü'l-hakâik fi şerhi Kenzî'd-dekâik (Hâşiyetü's-Şelebî ile birlikte)* (Kahire: Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1895), 3/171.

³² Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-eimme Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 9/81.

³³ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/81.

³⁴ Ebû Bekr Alaeddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Hanefî Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'* (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 7/45, 92; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/347.

³⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/105. Halifenin had cezaları açısından cezaî sorumsuzluğu, kişilere bağlı devlet anlayışının bir sonucudur. Nitekim Nizâmülmülk'ün *Siyâsetnâme*'sinde “hakikatte raiyye ve mülk sultanındır.” “أن الملك والرعية جميعا في حقيقة الأمر للسلطان” denilerek bu, açıkça ifade edilmiştir; bk. Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, trc. ve haz. Mehmet Altay Köymen (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016), 28. Devlet başkanı aynı zamanda devletin de sahibi olarak görüldüğünden kamusal özellikteki tüm şeylere karşı sorumluluğunun bulunmadığı doktrinde kabul edilmiştir. Ancak kurumsallaşmış veya müesseseleşmiş soyut devlet böyle bir anlayışı kabul etmez. Bu anlayışa göre devlet başkanı da diğer herkes gibi bir bireydir. Devlete egemen olan, kişiler değil hukuktur. Hukuka aykırı her türlü eylem kim tarafından îfa edilirse edilsin gerekli müeyyideyi icap ettirmektedir. Bu itibarla soyut devlet anlayışında infaz yetkilisi bizzat halk olarak kabul edilir ve bu görevi onu temsil edenler vasıtasıyla -ki bunlar yasama yürütme ve yargı erkleri ile- kullanır. Yasama millet adına yasa çıkarırken, yürütme millet adına idâri eylemlerde bulunur. Yargı da millet adına karar/hüküm verir.

3. Osmanlı Devleti'nde Zina Suçuna Verilen Cezalar

Yaklaşık yedi asır hüküm sürmüş Osmanlı devletinin ceza hukukunu yekpare düşünmek, elbette hatalı olacaktır. Küçük bir uç beyliğinden bir cihan devletine ve imparatorluğa uzanan bu uzun yolculukta, ceza hukukunun da bazı değişimler geçirmesi olağandır. Beylik döneminde yargı sisteminin nasıl işlediğine dair çok fazla bilgi olmadığı gibi, şer'î cezaların tamamının uygulanması da bir beylikten beklenmez. Çünkü bu dönemde bir yargı sisteminin henüz oturmuş olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Çelebi Mehmet'in Anadolu'da siyasi birliği sağlama çabası ve nihayet II. Mehmet (Fatih) ile İstanbul'un Müslümanların eline geçmesi, bu beyliğin devletleşmesi anlamına geliyordu. Bunun sonucu olarak da divan-ı hümayün, şeyhülislamlik ve kadılık gibi pek çok devlet kurumları ihdas edilerek yetki paylaşımı yapılmıştır. Bu dönemde yargı ve teşkilat alanında da bazı düzenlemelere gidilmiştir. Fatih'in teşkilat kanunu ve ceza kanunnâmesi bu alana dair yapılmış ilk Osmanlı yazılı kanunlarını teşkil eder. Daha önceden yargıçlar, önlerine gelen davalarda klasik Hanefî eserlerinden yararlanarak hüküm verirken bu tarihten sonra bunlara ek olarak, devlet başkanı (padişah) tarafından konulan kanunlar da yargıcın hüküm verirken başvurmak zorunda olduğu kaynaklar arasına dâhil edilmiştir. Kanunnâmeler ile yargı alanındaki düzenlemeler Fatih ile sınırlı kalmamış, ondan sonra oğlu Beyazıt, torunu I. Selim (Yavuz) ve Süleyman (Kanuni) ile devam etmiştir. Bu dönemde de fûrû fıkıh eserleri yanında padişahlar tarafından çıkarılan kanunnâmeler ile padişahlar tarafından resmî kanun kodu olması kararlaştırılan Ebussuûd Efendi'nin Marûzat adlı eseri gibi fetva koleksiyonları da hukukun önemli kaynakları arasında yerini almıştır. Bu kanunnâmeler tüm ceza hukukunu kapsamamasına rağmen, özellikle İslam ceza hukukunda cezası Şâri' tarafından belirlenmiş bazı suçlar hakkında da yasal düzenlemeler yapmış olması ve bu düzenlemelerin şeriata herhangi bir göndermede bulunulmaksızın -zahiren- şeriata zıt hükümler barındırması, günümüz Osmanlı tarihçileri, İslam hukukçuları ve akademisyenlerinin zihnini kurcalamıştır. Kimileri bunu, şeriattan bir kopuş ve seküler hukukun nüvesi olarak anlarken, kimileri çeşitli yorumlarla bu durumun şeriata uygun olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Çünkü Osmanlı hukuk sistemi ile ilgili iddialardan birisi de Osmanlı'da Şâri' tarafından belirlenmiş cezalara alternatif cezalar verilerek seküler/laik hukuk oluşturulduğudur. Bunun da en önemli kanıtı olarak aşağıda yer vereceğimiz Fatih ve Bayezid dönemi kanunnâmeleri gösterilmektedir. Söz konusu kanunnâmelerde zina suçu, ceza kanunlarının birinci maddesi olarak tanzim edilmiştir. Ancak bu maddede işlenen suça (zina) Kur'ân'da öngörülen ceza verilmediği gibi İslam hukukuna herhangi bir göndermede de bulunulmaz. Bunun yerine ilgili suça sadece para cezası vermekle yetinilir. Bilindiği üzere para cezasının meşrûiyeti bile doktrinde başlı başına bir tartışma konusudur. Dört mezhep imamına göre para cezası şeklinde ta'zir cezası verilemeyeceği kabul edilmiş olmakla birlikte Hanefilerden Ebû Yûsuf böyle bir cezanın verilebileceğine kâni olmuştur.³⁶ Aynı tutum diğer mezheplerde de görülmekle birlikte zamanla para cezaların önü açılmış ve devletlere vergi olarak önemli bir gelir kaynağı olmuştur.³⁷

İlk Osmanlı kanunnâmelerindeki cezaların mahiyetine girmeden önce kuruluş ve yükselme dönemindeki Osmanlı toplum yapısını incelemekte fayda mûlahaza ediyoruz. Çünkü ceza hukuk normları, toplumun suç algısı ve demografisi ile yakından ilişkilidir. Ayrıca kuruluş dönemindeki yargısı hakkında yeterince bilgi sahibi de değiliz. Halihazırda XV. yüzyılın ilk yarısına kadar

³⁶ Hüseyin Esen, *İslâm Hukukunda Mâlî Cezalar* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 81-82. Abdulmuid Aykul, *İslam Ceza Hukukunda Tâzir: Suç ve Ceza Belirleme Siyaseti* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2022), 385-390.

³⁷ Aykul, *İslam Ceza Hukukunda Tâzir: Suç ve Ceza Belirleme Siyaseti*, 385-390.

“Osmanlılar had suçları için herhangi bir ceza vermişler mi?” vermişlerse “cezanın mâhiyeti nasıl olmuştur?” gibi sorulara cevap verebilecek verilere sahip değiliz. Elimizdeki kaynaklarda klasik/kuruluş dönemi Osmanlılarda ceza hukukunun işlerliği ve keyfiyetine dair açık bilgiler bulunmaz. Burada bazı tarihî verilerden hareketle, XIII. yüzyıl ile XV. yüzyılın ilk çeyreği arasında geçen yaklaşık iki asırlık süre zarfındaki Osmanlı ceza hukuku hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Kuruluş dönemi Osmanlı toplumu hakkında çok fazla bilgi bulunmaz. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 813/1449)’nin el-İnbâü’l-ğümr isimli eserinde Yıldırım Bayezid zamanına (1389-1403) ait nakledilen şu bilgiler -şâyet doğruysa- o günün Osmanlı toplumu hakkında oldukça önemli ipuçları vermektedir. Mısır sultanı -hastalığından dolayı bizzat kendisinden istediği- doktorun da bulunduğu bir heyeti Yıldırım Bayezid’e göndermiştir. Bu heyetin başında bulunun Emir Hasan el-Kückûnî Mısır’a döndükten sonra başından geçenleri ünlü tarihçi Makrîzî (ö. 845/1442)’ye anlatmış, o da bu anlatılanları kitabında aktarmıştır. İbn Hacer, Kückûnî’nin anlattığı ve Makrîzî’nin eserine aldığı bu hikâyeyi yukarıda zikri geçen eserinde şöyle anlatır:

Şeyh Takiyyüddîn el-Makrîzî’nin bir yazısında şunları okudum. O da bunları Emir Hasan el-Kückûnî’den bizzat işitmiş. [Kückûnî diyor ki] Elçi olarak ona [Bayezid’e] gittiğimde onunla birlikte hamama girdim. Yıkanmış olduğu havuzun her şeyi gümüştendi. Aynı şekilde yediği, içtiği ve kullanmış olduğu aletler de gümüştü. Bana hekim [doktor] Şemseddîn İbn Sağîr haber verdi ki -kendisi el-Melikü’z-zâhir (Baybars) tarafından, [Bayezid’in] kendisinden uzman bir doktor istemesi sebebiyle Bayezid’e gönderilmiş, Osmanlı ülkesine varınca Bayezid ona ikramda bulunmuş ve çeşitli hediyelerle uğurlanmıştır- [Mısır’a] döndükten sonra şunları anlatmıştır: İbn Osman [Bayezid] sabahları geniş boş bir alana oturur, halk da ondan biraz uzakta, kendisinin görebileceği bir yerde dururdu. Kim bir haksızlığa uğramışsa ona arz eder. O da bu haksızlığı hemen giderirdi. Ülkesi o kadar emniyetliydi ki, bir kimse yüklü deveyi bırakır gider de kimse o mala dokunmazdı. Kendi hizmetinde bulunan herkese yalan söylememelerini ve hıyanet etmemelerini şart koşardı. Ancak [Bayezid] şehvâttan istediği her şeyi de yapardı. Yine şunu da söylemiştir: “Zina, livâta, içki ve haşhaş, ülkesinde oldukça yaygındı ve açıkça işlenirdi. Âlimlere bolca ikramda bulunurdu. Ebû Yezid [Bayezid] ölü olsun diri olsun kimsenin malına taarruz edilmesine müsaade etmezdi.”³⁸

Osmanlı ülkesinde had cezasını gerektirecek suçların çok yaygın olduğu ve açıkça işlendiğine dair bu bilginin ne derece doğru olduğu bilinmemektedir. Ancak bu bilginin öncesinde ve sonrasında anlatılan özellikle Bayezid’in Timur (1370-1405) ile ilişkilerine dair ifadeler, tarihi vâkıalarla örtüşmektedir. Kuruluş döneminde yazılan veya kuruluş dönemini anlatan tarih kitaplarında da Bayezid döneminde benzer durumların yaşandığına dair örnekler verilmektedir. Sultan I. Murad (1362-1389), Yıldırım Bayezid ve Timur olayından sonra [Yıldırım Bayezid’in ikinci oğlu] Süleyman Çelebi (v. 813/1411)’ye veziriazamlık yapan Çandarlı Ali Paşa (ö. 809/1406) hakkında “*Câmiu’d-düvel*” isimli eserde şu bilgiler bulunmaktadır:

O, ihtişam, gösteriş ve süse düşküdü, Osmanlı sarayına yeme, içme ve yaşamda ihtişamı sokan kişi Ali Paşa’dır. Homoseksüellik (sibyan) (وكان)

³⁸ Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b Ali b Muhammed İbn Hacer Askalânî, *İnbâü’l-ğümr bi-enbai’l-umr fi’t-tarih*, thk. Hasan Habeşi (Kahire: Lecnetu İhyai’t-Türasi’l-İslami, 1969), 2/227.

(متهما بالميل الى الغلمان المرد وشرب الخمر) şarap içmek gibi davranışlarla Allah'a isyan etmekle itham edilir.³⁹

Yine aynı eserde Bâyezid hakkında şu ifadeler yer almaktadır:

Yıldırım, Las (Sırp) hâkiminin (idarecisinin) kızıyla evlendikten sonra içki içmeye başlayıp eğlencelere daldı, cihadı terketti. Vezir Ali Paşa da ona bu hususta yardım etti. Bu dönemde zulüm ve fesad yayıldı. Kâdılar rüşvet almaya başladı.⁴⁰

Kuruluş dönemine ait bu bilgilerden hareketle, bu dönemde Osmanlı ülkesinde had cezalarının uygulandığını söylemek oldukça güçtür. Zaten bir beylik hüviyetinde olan bir ülkede kâdılık müessesesinin/yargı sisteminin tam olarak oturmuş olduğu da söylenemez.⁴¹ Akabinde “Ankara Savaşı” ile başlayan Fetret Dönemi (1402-1413) ve I. [Çelebi] Mehmed (1413-1421)'in tekrar Anadolu'da birliği sağlama adına vermiş olduğu mücadele, bu dönemde ancak siyasî ve askerî yönden bir gelişmeden bahsetmeyi mümkün kılmaktadır.

Şimdi tüm kanunnâmelerde zina suçunu düzenleyen maddeleri kronolojik olarak bir tabloda göstereyim.

Tablo 1: Zina Suçunu Düzenleyen Kanunnâmeler

Padişah/Yıl	Kanunnâme Adı	Zina suçu: 1. Madde
II. Mehmed (Fatih) 893/1488 veya 1479	Umûmî Kanunnâme (Kanun-i Padişâhî)	Eğer bir kişi zina kılrsa, şer'îat huzurunda sabit olsa, ol zina kılan evlû olsa ve dahi bay olursa ki bin akçeye dahi gücü yeterse cürm üçyüz akçe alına, evsatül hal olursa kim, altıyüz akçeye malik ola, cürm ikiyüz akçe alına, andan aşağı gücü yeterse cürm yüz akçe alına andan daha aşağı hallû olursa, elli akçe, andan dahi aşağı ki gâyet de fakirül hal olursa kırk akçe cürm alına ⁴²
II. Beyazıt 907/1501	Kitab-ı Kavânîn-i Örfiyye-i Osmânî	Bir Müslüman zina kılrsa, şer ile sabit olsa, zina kılan evlû ve bay olsa ki bin akçeye ya dahi ziyadeye gücü yetse, üçyüz akçe cürm alına, evsatül hal olursa ki, altıyüz akçeye malik ola, ikiyüz akçe cürm alına, andan aşağı dört yüze gücü yetse yüz akçe cürm; andan aşağı halli olursa elli akçe alına; andan aşağı ki gâyet fakir ola kırk alına. ⁴³
I.Selim (Yavuz) 1512-1520 arası	Kanunnâme-i Sultan Selim Han	Eğer bir kimesne zina eylese, şer ile sabit olsa, zina eden kişi evlû ve gani olsa ki bin akçeye veya dahi ziyadeye kadir olsa, siyâset olunmadığı takdirce , dörtyüz akçe cürm alına, vasatül hal olsa ki ikiyüz akçe cürm alına, andan aşağı ki gâyet fakir ola kırk akçe cürm alına, eğer fakirül hal olsa otuz akçe cürm alına. Eğer zina eden kişi ergen ve gani olsa yüz akçe

³⁹ Ahmed b. Lütfillah Müneccimbaşî Derviş Dede, *Câmiü'd-düvel: Osmanlı Tarihi: (1299-1481)*, çev. Ahmed Ağırakça (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 125.

⁴⁰ Ayrıca bu eseri yayına hazırlayan Ahmet Ağırakça yukarıda geçen bilgiye düşmüş olduğu dipnotta Osmanlı tarihçilerinden Aşıkpaşa ve İdrisî'nin de aynı bilgileri te'yt ettiğini söylemektedir; bk. Müneccimbaşî Derviş Dede, *Câmiü'd-düvel*, 133.

⁴¹ Osmanlı kroniklerine göre iyi yetişmiş fıkıhçı eksikliği nedeniyle ilk Osmanlı sultanları Bursa ve İznik'i ele geçirdikten sonra ilk iş olarak buralara medrese inşa ederek hukukçu açığını kapatmayı amaçlamış olabilirler. Bu da ilk dönem Osmanlılardaki örfî hukukun temelini oluşturmuştur; bk. Koç, “Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar”, 119-120.

⁴² Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri* (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990), 1/347; Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî esasları: Kanunlar (Tıpkıbasım)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 2001), 1/387.

⁴³ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 2/40.

		cürm alına eğer vasatül hal olsa elli akçe ve fakirül hal olsa ana göre kıyas oluna ⁴⁴
I.Süleyman (Kanûnî) 1523	Kanunnâme-i Osmânî	Eğer bir kimesne zina eder görülse, şeran üzerine sabit olsa, lakin alâ vechi's-şer recm kılmalu olmasa eğer evlü olub bay olub bin akçe ve dahi ziyadeye malik olsa, dörtyüz akçe cerime alına mütevassitulhal olsa veya fakir olsa elli akçe alına ⁴⁵
I.Süleyman (Kanûnî) 1566	Kanun-ı Osmanî/Kavânîn-i Osmaniyan	Bir müslüman zina kılssa şer ile sabit olsa zina kılan evlü ve dahi bay olsa ki bin akçeye dahi ziyadeye gücü yetse üçyüz akçe cürm alına evsatül hal olursa ki altıyüz akçeye gücü yetse ikiyüz akçe cürm alına andan aşağı dört yüze malik olsa yüz akçe cürm, andan aşağı halli olursa elli akçe, andan dahi aşağı ki gâyet fakir ola kırk akçe alına ⁴⁶
Dulkadiroğlu Alauddevle Bey (1480-1515) (I. Selim tebdil ve tağyir etmeden aynen kabul etmiştir) ⁴⁷	Alauddevle Bey kanunu	Madde 10: Her kim zina eylese şer ile ya örf ile sübût bulsa ergen ise had olmaz ise on üç altun alına, evlü ise recm olmazısa on beş altun alına ⁴⁸

Tabloda da görüldüğü üzere, zina suç ve cezasını düzenleyen kanunlar umûmîyetle aynı olmakla birlikte aralarında küçük farklar da bulunmaktadır. Ancak özellikle ilk dönem kanunnâmelerinde zina suçuna yalnızca para cezası verildiği şeriata göndermede bulunulmadığı rahatlıkla görülür. Ünlü Osmanlı tarihçisi Uriel Heyd, bu durumu, Türk ve Moğollardaki hâkim kanun/yasa kültürünün bir devamı olarak gördüğü Fatih kanunnâmesinden hareketle Osmanlılarda şer'î hukukun yanında laik hukukun da mer'î olduğunu, laik hukukun kaynağının örf ya da padişah iradesinden kaynaklandığını söyleyerek açıklamaktadır.⁴⁹ Ona göre kanunnâmelerdeki bu hükümler cezalandırabilmeyi olanaklı hale getirmekle birlikte, cezalandırmaya daha meyyal ve infazı daha şiddetlidir.⁵⁰

Colin İmber ise, kanunnâmelerde zina için zikredilen para cezası ile kutsal hukukun açık bir şekilde ihlâl edildiği görüşündedir.⁵¹ Ona göre kanun ile şeriatta ifası imkânsız hale getirilen zina gibi suçlar, olası hale, yani uygulanabilir düzeye getirilmiştir.⁵² Ona göre, kanunnâmelerde zikredilen para cezası, Osmanlı'da fuhsun meşrû kabul edildiğinin bir göstergesidir.⁵³

⁴⁴ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 3/87.

⁴⁵ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 4/296.

⁴⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 4/366.

⁴⁷ Barkan, *Kanunlar*, 1/119.

⁴⁸ Barkan, *Kanunlar*, 1/121 (md. 10) ve 125 (md. 10); M. Akif Aydın, "Ceza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/479.

⁴⁹ Heyd, "Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat", 639.

⁵⁰ Heyd, "Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat", 644. Ancak Akman, eserinde şunları söyler: "Son yapılan araştırmalar Heyd'in iddiasının aksine, en azından XV. ve XVI. yüzyıllarda şer'iyye mahkemesi kararlarında kanuna dayanan cezalardan neredeyse hiç bahsedilmediğini göstermektedir. Gerber, buradan yola çıkarak Heyd'in söylediğinin tam aksini iddia etmektedir. Çıkarılan ceza kanunları kadılar tarafından çok az tatbik edilmiş, neredeyse hiç uygulanmamıştır; bk. Akman, "Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine Bir İcmal", 491.

⁵¹ Bk. Colin İmber, "Osmanlı Hukukunda Zina", çev. Muharrem Midilli, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29 (2017), 512.

⁵² İmber, "Osmanlı Hukukunda Zina", 513.

⁵³ Buna sebep olarak da "1530 tarihli Rumeli Çingeneleri Kanunnâmesi"nde çingene kadınlardan alınan kesim vergisini göstermektedir; bk. İmber, "Osmanlı Hukukunda Zina", 519.

Kanunnâmelerdeki zinaya dair konulmuş olan bu hükümlerin şeriata muhalif olduğu ve laik hukuk görüşünü yansıttığı iddiası, yukarıda da ifade edildiği üzere pek çok İslam ve Osmanlı Tarihi akademisyenleri tarafından kabul edilmez. Onlara göre kanunnâmelerdeki hükümler, şeriatta tayin edilmiş ve miktarı belirlenmiş olan suçları değil, Şâri' tarafından ü'l'l-emre bırakılmış olan ta'zir suçlarını kapsamaktadır. Had cezası gerektiren suçların, özellikle de zinanın ispatının oldukça zorlaştırılması ve hadlerin en küçük şüpheyile savuşturulabilmesine imkân tanıyan hadis⁵⁴ ve fûrû fıkıh eserleri sebebiyle, had cezası gerektirmeyen ancak suç olarak kabul edilen fiiller, kanunnâmelerdeki hükümler ile cezalandırılmaktadır.⁵⁵ Zaten bazı kanunnâmelerdeki "siyâset olunmadığı takdirce", veya "lakin alâ vechi's-şer recm kılınmalı olmasa" gibi ifadeler bu görüşü desteklemektedir.⁵⁶ Akgündüz'e göre bu kanunlar had yerine ikame edilmek için değil, onların eksikliğini zaman ve zeminin şartlarına göre doldurmak için hazırlanmıştır.⁵⁷

Aydın, örfî hukukun şer'î hukukun birtakım hükümlerini kaldırmak veya değiştirmek için tanzim edilmediğini; bilakis şer'î hukukun tanıdığı yetki çerçevesinde örfî hukuk alanında düzenlemelere gidildiğini söylemektedir.⁵⁸ Demir'e göre de kanunnâmelerde had suçu olan zina değil, ta'zir suçu olan zina düzenlenmiştir. Had suçu olan zina fıkıh kitaplarında yer aldığından kanunnâmelerde ayrıca yer almamıştır.⁵⁹

Menekşe bilhassa klasik dönem Osmanlı kanunnâmelerindeki zina suçu için konulmuş olan müeyyidelerin bazı batılı ve yerli akademisyenler tarafından iddia edildiği gibi İslam hukukunun zina ile ilgili hükümlerinin iptali için değil, bilakis şer'î hukuk ile örfî hukukun birbirini tamamlaması olarak görür. Kanunnâmelerde görülen evliler ve bekarların zinası için suçlunun zengin ve fakir oluşuna göre farklı para cezalarının öngörülmesi şeklindeki maddelerin, yargıya seçenek cezalar sunmak yerine suçun unsurlarında veya şartlarındaki eksiklikler sebebiyle, had cezalarının uygulanamadığı durumlarda, daha alt cezaların verilmesi şeklinde düşünmenin daha isabetli olacağı kanaatinde dir.⁶⁰

Aslan'ın kanunnâmeler ile ilgili görüşü de bu minvaldedir. Ona göre her şeyden önce kanunnâmeleri tedvin edenlerin iyi bir fıkıh kültürüne sahip oldukları bilinmektedir. Fatih kanunnâmesini hazırlayan Nişancı Karamanlı Mehmet Paşa'nın ulemâdan olması, kanunnâme tedvin edilirken şer'î esaslara riâyet edildiğine işaret eden bir karînedir.⁶¹ Yine Yavuz'un, "şer'î hükümlerden kıl ucu kadar ayrılanları en şiddetli ceza ile cezalandıracağını" beyan etmesi ceza hukuku hazırlanırken şer'î esasların gözetildiğine dair bir kanıttır.⁶² Ayrıca kısas cezasını gerektiren suçları düzenleyen kanunda, kâtilin maddi durumuna göre tayin edilen para cezaları,

⁵⁴ "Şüpheli hallerde hadleri uygulamayın."

⁵⁵ Ahmed Akgündüz, "Kanunnâmelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'î Tahlili", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 12/1 (1999), 12-13.

⁵⁶ Akgündüz, "Kanunnâmelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'î Tahlili", 14.

⁵⁷ Akgündüz, "Kanunnâmelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'î Tahlili", 14.

⁵⁸ Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2010), 73.

⁵⁹ Bk. Demir, "Hukuk Tarihimiz Açısından Fatih Sultan Mehmet", 12. Osmanağaoğlu ise bu iddiayı makul görmez. Ona göre "bu iddia metindeki *Şeriat huzurunda sabit olsa* ibaresi ile geçerliliğini yitirmektedir. İbarenin mefhumu muhalifinden çıkan anlam, söz konusu suçun sübutu "şeriat huzurunda sabit olmazsa" failin suçun karşılığı olarak para cezasına da mahkûm edilemeyeceğidir. Kısaca öngörülen para cezasına mahkûmiyeti belirleyecek olan şeriattır. Suç şeriata göre sübut bulacak, ancak bu suç için şeriatın öngördüğü ceza değil, Osmanlı Devleti'nin belirlediği başka bir ceza uygulanacaktır." Bk. Cihan Osmanağaoğlu, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 66/1 (2008), 128.

⁶⁰ Menekşe, "Osmanlı'da Zina Cezası Olarak Recm", 13.

⁶¹ Aslan, "Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bağlamında Osmanlı Hukûkunun Şer'iliği Üzerine", 25.

⁶² Aslan, "Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bağlamında Osmanlı Hukûkunun Şer'iliği Üzerine", 26.

kıyas uygulanamama şartına bağlanmış olup bunlar kınlık ve cürm adı altında alınan ta'zir cezalarıdır.⁶³ Aslan, had suçlarına ilişkin kanun maddelerini ise hadlerin uygulanamadığı durumlar ile takyit etmektedir. Ona göre Yavuz sonrası kanunnâmelerde geçen “siyaset olunmadığı takdirce” ifadesinin recm yerine kullanılması muhtemeldir. “Lakin ale vechi's-şer' recm kılınmalı olmasa” ifadesi de söz konusu para cezalarının, şartları yerine gelmemiş zina suçu için verilen bir ta'zir cezası olduğunu gösterir.⁶⁴

Acar'a göre kanunnâmeler, ne tamamen İslam hukukuna göre ne de tamamen rasyonel şartlara göre oluşturulmuştur.⁶⁵ Tanzimat'a kadar geçen sürede oluşturulan kanunnâmeler şer'î hukuk ile rasyonel şartların sentezinden oluşmuş olup, kanunnâmelerin yapısı bu tarihten sonra şer'î hukuk lehine bozulmuştur.⁶⁶ Ona göre klasik dönem kanunnâmelerinde recm cezasına gerek duyulmadığından şeriata göndermenin yapılmadığı anlayışı tartışmaya açık olup kanunnâmelerdeki para cezası, söz konusu para cezasının recm cezası yerine ikame edildiğini savunanların görüşlerini destekler mahiyettedir.⁶⁷

Yukarıda lehte ve aleyhteki görüşleri verdikten sonra değerlendirmelerimize geçebiliriz. Öncelikle Osmanlı kanunnâmelerindeki ceza hükümlerinden hareketle Osmanlı'nın laik bir hukuk sistemine sahip olduğunu iddia etmek, gerçekte bağdaşmamaktadır. Her şeyden önce Fatih kanunnâmesinden itibaren hırsızlık ve kıyas suçları için şeriata göndermede bulunulduğu, kıyas veya el kesme cezası uygulanmadığı takdirde para cezasının verileceği, açıkça ifade edilmektedir. Söz konusu kanunnâmelerin ilgili maddeleri şöyledir:

Madde13: Eğer adam öldürse yerine **kıyas etmeseler** kan cürmi; bay olup bin akçeye dahi gücü yeterse dörtyüz; eğer altı yüze gücü yeterse cürm ikiyüz akçe, eğer orta hallü olursa yüz akçe, eğer fakir olursa elli akçe alına.⁶⁸

Madde 16: Eğer kaz ve ördek uğrulasa kâdı ta'zir ura; iki ağaca bir akçe cürm alına eğer koyun veya kovan uğrulasa cürm onbeş akçe alına eğer yancuk veya destar uğrulasa **elin kesmelü olmaya** kâdı ta'zir ura, ağaç başına bir akçe cürm alına,... Eğer at uğrularsa **elin keseler kesmezlerse** ikiyüz akçe alına⁶⁹

Hırsızlık suçunda da [Madde 16] görüldüğü üzere nisâba (hırsıza el kesme cezası verilebilmesi için çalınan malın belli bir miktara) ulaşmamış hırsızlık suçu için doğrudan ta'zir cezası verilmektedir ki bu, fûrû fikhın şartlarına tamamen uymaktadır. El kesme nisabına ulaşan hırsızlık suçlarında ise kanun, doğrudan el kesme cezası öngörmüş, bunun herhangi bir surette -şüphe vb- şeylerle düşmesi durumunda ta'zir olarak para cezasına hükmetmiştir ki bu da fûrû fıkıhla tamamen örtüşmektedir. 892/1486 tarihli II. Bâyezid dönemine ait “Hüdavendigâr Livası” kanunnâmesinde şu ifadeler yer alır:

⁶³ Aslan, “Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bağlamında Osmanlı Hukûkunun Şer'îliği Üzerine”, 26. Ancak bu zikredilen para cezalarının devlete irad olarak mı kaydedildiği, yoksa mağdur veya maktûl yakınlarına mı verildiği, kanunnâmelerden anlaşılmaz.

⁶⁴ Aslan, “Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bağlamında Osmanlı Hukûkunun Şer'îliği Üzerine”, 31. Bununla birlikte Aslan, Kanunî kanunnâmesinde yer alan “kadın ve kızları dağa kaldırıp onlara tecavüzde bulunan ve evlere hiyaneten girip cinsel sapkınlar yapan kimselerin” ceza olarak cinsel organlarının kesilmesinin İslam ceza hukuku esasları içerisinde izah edilmesinin güç olduğunu, bu durumun -en azından şeklen- şeriat esaslarına muhalif olduğunu söyler; bk. Aslan, “Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bağlamında Osmanlı Hukûkunun Şer'îliği Üzerine”, 36.

⁶⁵ İsmail Acar, “Osmanlı Kanunnâmeleri ve İslam Ceza Hukuku (I)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2001), 57.

⁶⁶ Acar, “Osmanlı Kanunnâmeleri ve İslam Ceza Hukuku (I)”, 57.

⁶⁷ Ancak Acar'a göre burada bir art niyet aramak da hatalıdır. Acar, “Osmanlı Kanunnâmeleri ve İslam Ceza Hukuku (I)”, 63.

⁶⁸ Barkan, *Kanunlar*, 1/389.

⁶⁹ Barkan, *Kanunlar*, 1/389.

Harâmîye, uğruya ve kanluya ve sâyir hırsızlara bi hasebî'l-merâtib **siyâset etmek** medâr-ı nizâm-ı memleket ve menât-ı emni vilâyet olan atlu sancağı beyinindir. Ancak **bir sebeple şer'an ve örfe affolunsa bedel-i siyâset** akçe almak kanun-u kadîme münâfidir. Siyâset olunan kimseden cürüm alınmaz. Cürüm dahi bigayrı hakkın katli nefis iden kimesneden alına.⁷⁰

Burada da gerek suçun infazı gerekse de ispatında şer'î hukuka göndermede bulunmaktadır. Muhâkemenin kâdı huzurunda yapılması gerektiği, buna uyulmadığında bunun “hilaf-ı şer' ve örfe teaddi” anlamına geldiği de aynı kanunnâmede yer alan⁷¹ bir diğer önemli konudur. 935/1528 tarihli “Kütahya Livası” kanununda ise yukarıda zikri geçen suçlular için siyâset uygulanacağı ifade edildikten sonra “amma bir sebab-i şer'î ya örfi ile afvolunsa bedel-i siyâset almak şer-i şer'î-i rahmânîye ve örf-i münîf-i sultânîye ve kanun-i kadîm-i Osmaniye münâfi ve muhâlif bidât-ı merdûdedir ve şenaât-ı memnûadır” denilmektedir.⁷²

I. Selim (Yavuz) ile birlikte zina suçunu düzenleyen kanun maddesine eklenen “siyâset olunmadığı takdirde” ve “lâkin alâ veçhî's-şer' recm kılınmalı olmasa” ifadesi de Osmanlı hukukunun laik hukuk görünümünü çizdiğine yönelik iddiaya tezat bir durum teşkil etmektedir.

Ancak zina suçunu düzenleyen maddelerde şeriata göndermede bulunulmayıp adam öldürme ve hırsızlık suçlarını düzenleyen maddelerde doğrudan şeriattaki cezalara göndermede bulunulması, Akgündüz ve Aydın'ın başını çektiği, söz konusu “suçların cezalarının fıkıh kitaplarında yer alması sebebiyle kanunnâmelere dahil edilmediği” görüşüne de aykırı bir durumu teşkil eder. Zira hırsızlık ve kısas suçları da fıkıh kitaplarında olmasına rağmen klasik dönem kanunnâmelerinde de ayrıca yer almıştır. Kısas uygulanmadığı veya el kesme cezası verilemediği durumlarda, dayak ve para cezası ile söz konusu ceza ikame edilmektedir. Klasik fıkha baktığımızda gerek kısas suç ve cezalarında gerekse hırsızlık suç ve cezalarında, suçun ispatı her ne kadar zina suçunun ispatı kadar zor olmasa da şüphe mekanizması her iki suç türünde de oldukça fonksiyoneldir.⁷³ Osmanlı'nın da müntesibi olduğu Hanefî doktrinine göre hırsız, suçüstü yakalansa dahi “çaldım” değil de “aldım” veya “kanıtlayamam ancak bana olan borcumu ödemediği için ben bu yola tevessül ettim” dese, kendisinden hırsızlık haddi düşmekte söz konusu hukuka aykırı haksız fiil, ta'zir cezasına dönüşmektedir. Oysa zina suçunu düzenleyen maddelerde şeriattaki ceza hiç söz konusu edilmez. Hatta hırsızlık ve kısas cezasını gerektiren suçları düzenleyen maddelerin benzeri zina suçu için düzenlenmemiş, “Recm uygulanmaz ise dayak ve para cezası ile tecziye edilir.” şeklinde bir ibare kanunnâmelere konulmamıştır. Bu da zaten var olan ve fıkıh kitaplarına havale edilen bir cezanın gerek duyulmadığından dolayı kanunnâmelere yerini almadığına dair iddiayı zayıflatmaktadır. Midilli'ye göre ise bu durum - suçun katı ispat şartları nedeniyle- kanun yapıcılar tarafından suçun nadiren meydana geleceğini düşünerek, koymaya ihtiyaç duymadıkları bir kayıt olmalı⁷⁴ ya da Hanefî mezhebinin hâkim

⁷⁰ Barkan, *Kanunlar*, 1/5.

⁷¹ Barkan, *Kanunlar*, 1/5.

⁷² Barkan, *Kanunlar*, 1/27.

⁷³ “التَّزْيِيرُ يُنْتَبِذُ مَعَ الشُّبْهَةِ”; bk. Zeynüddîn b. İbrâhîm İbn Nüceym, el-Esbâh ve'n-nezâir (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 111; Ebû Abdillâh Bedreddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, el-Mensûr fi'l-kavâidi'l-fıkhiyye (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Suûni'l-İslâmiyye, 1985), 2/226.

⁷⁴ Ancak İstanbul'da hırsızlık suçu ile ilgili XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait 117 mahkeme defteri incelenmiş 298 vâkianın mahkemelere intikal ettirildiği bunlardan beşine had, 16'sına ta'zir olmak üzere toplam 21 kişi suçtan hüküm giymiştir. Bu durum gerek mahkemeye intikal ettirilen davalar gerekse de hükümler açısından verilen rakamlar iki asırlık süre zarfı için oldukça az hatta yok mesabesinde olmasına rağmen bu, kanunnâmelerde hırsızlığın cezasının had cinsinden verilmesine engel olmamıştır; bk. Osman Nedim Yektar, “Hz. Peygamber'in Suçlar Hakkında Uyguladığı Temel Prensipler”, *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2015), 69.

görüşüne göre, para karşılığı yapılan zina suçunun haddi gerektirmemesi sebebiyle, bu kanunla para karşılığı yapılan zina/fuhuş kastedilmiş olmalıdır.⁷⁵ Gerçekten eldeki tarihî vesikalar, XVI. yüzyılda Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da fuhuş sektörünün varlığını ortaya koymaktadır. Bernard Lewis, bu yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'da en az bin fahişenin bulunduğundan bahsetmektedir.⁷⁶ XVI. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'un bazı mahallelerinde fuhuş yapıldığı ve bunun bir sektör haline geldiği, bundan haberdar olan idarecilerin (padişahın) çeşitli zamanlarda fermanlar çıkararak kâdılıklara durumu bildirdiği görülmektedir. Söz konusu fermanlarda kâdıılardan bu durum için önlemler almaları ve fuhuş yapanların mahalleden çıkartılması istenmiştir.⁷⁷ Ancak fuhuş yapanların kâhir ekseriyetinin gayr-i müslimlerden oluştuğu, bu işi yapan Müslüman kadınların sayısının kırkı geçmediği XVIII. yüzyılda yaşamış batılı gezgin M. D'Oshsson tarafından da ifade edilmektedir. M. D'Oshsson'a göre bu işi yapanlar aşağı tabakadan olup içinde bulundukları sefâletten ötürü bunu yapmaktadır. O, Müslüman kadınlara karşı oldukça titiz davranan sokak zabıtasının, aynı titizliği gayr-i müslim kadınlar (fahişeler) için göstermediğini söylemektedir.⁷⁸

Bu durum İstanbul'un oldukça kozmopolit yapıdaki bir şehir olmasından kaynaklanmaktadır. Fetih'ten hemen sonra şehrin demografik yapısını değiştirmek için çeşitli adımların atıldığını ancak bu adımların çok da başarılı olmadığını görmekteyiz. Fetih'ten önce kırk bin civarında olan şehrin nüfusu, göç edenlere ev temini, diğer Osmanlı beldelerinde suç işleyenlerin İstanbul'a sürgün edilmesi ve Fatih'in Kefe'den (Kırım) getirttiği kırk bine yakın Ermenî'yi⁷⁹ İstanbul'da ikamet ettirmesi gibi bir takım idarî ve zecrî tedbirlerle değiştirilmeye çalışılmıştır.⁸⁰ Barkan, fetih'ten yaklaşık yüz yıl sonra İstanbul nüfusunun tahmini olarak seksen bin haneye ulaştığını, bunun kırk altı bininin Müslüman, geri kalanlarının ise Rum, Ermenî ve Yahudî olduğunu söylemektedir.⁸¹ Öz ise milâdî 1550 yılına ait nüfus istatistiğinin yaklaşık %55'inin Müslüman, %45'inin ise gayrimüslim olduğunu söyler.⁸² Galata'da ise Müslüman oranı şehrin diğer bölgelerine göre çok daha düşüktür.⁸³

Ancak bu, Colin İmber'in iddia ettiği gibi fuhuş kanunnâmeler ile yasal hale getirildiği anlamına gelmez. Zira Ebüssuûd Efendi'nin "köy köy dolaşıp fuhuş yapan ve yaptırın kimseler için vermiş olduğu, "fevkalhad darb-ı şedidden sonra salahları zâhir oluncaya dek zindandan çıkarılmayıp,

⁷⁵ Muharrem Midilli, *Osmanlı Bağlamında Şariat-Kanun Ayrımının Hanefi Kamu Hukuk Fikri Açısından Değerlendirilmesi: Ceza Hukuku Örneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 252.

⁷⁶ Aydoğan Demir, "Kanûnî'nin Bir Fermanı Vesilesiyle Zina Üzerine Düşünceler", *Tarih ve Toplum* 39/169 (1998), 7 (62. dipnot).

⁷⁷ Altınay Ahmed Refik, *Onuncu Asrî'de İstanbul Hayatı (961-1000)* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988), 38-39.

⁷⁸ J. Mouradgea D'ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*, çev. Zehran Yüksel (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 210; Demir, "Kanûnî'nin Bir Fermanı Vesilesiyle Zina Üzerine Düşünceler", 13 (62. dipnot). D'Oshsson, müslüman kadınların sayısının kırkı bulmadığını söyler. Benzer bir durum hırsızlık suçu için de söylenmektedir. Hırsızlık suçundan hüküm giyenlerin kâhir ekseriyetinin Rumlardan oluştuğu ve bunların da Galata'da meskün oldukları ifade edilmektedir; bk. Yektar, "Hz. Peygamber'in Suçlar Hakkında Uyguladığı Temel Prensipler", 69.

⁷⁹ Öz, bu sayının biraz abartılı olduğunu söylemekle birlikte Yavuz'un Mısır seferi dönüşü İstanbul'a kırkbin civarında Ermenî'yi getirttiği ve Samatya'ya yerleştirdiğini de ifade etmektedir; bk. Mehmet Öz, "İstanbul Nüfusu: Fetih'ten XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Siyaset ve Yönetim 2: Demografi*, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş./Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2015), 3/474.

⁸⁰ Öz, "İstanbul Nüfusu: Fetih'ten XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar", 3/472-473. İnalçık, 1477 yılında İstanbul'un demografik yapısı hakkında şu istatistikleri verir: Müslümanlar yaklaşık 9 bin hane (tam olarak 8.951) gayr-i müslimler ise yaklaşık 6 bin hanedir; bk. *İnalçık, Devlet-i Aliyye*, 1/128.

⁸¹ Öz, "İstanbul Nüfusu: Fetih'ten XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar", 3/477-478.

⁸² Öz, "İstanbul Nüfusu: Fetih'ten XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar", 3/ 477-478.

⁸³ XVII. yüzyılda Galata'nın kâhir ekseriyetinin gayr-i müslimler olduğu, müslüman oranının toplam nüfusa oranla yüzde 15 ile 20 arasında değiştiği söylenmektedir; bk. Robert Mantran, *XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), 72.

zinası sabit avretler cemian recm olunmak lazımdır.”⁸⁴ şeklindeki fetvâsı ile Ahmet Refik'in hicrî onuncu asırdaki İstanbul'u anlattığı eserinde, “mahallelerde fuhuş yapanların mahalleden çıkarılarak sürgün edileceğine” dair sultan fermanı⁸⁵ ve ayrıca Midilli'nin doktora çalışmasında zina veya fuhuş yapan kimselere aynı dönemde uygulanmış olan cezalara dair göstermiş olduğu örnek vâkıalar,⁸⁶ İmber'in iddiasını zayıflatmaktadır.

Ancak kanun ile para karşılığı yapılan zina/fuhuş suçunun cezalandırılması da göz ardı edilemez. Zina Hanefî mezhebinin hâkim görüşüne göre, para karşılığında yapılan zina, haddi düşürmektedir. Bu itibarla Hanefiler mut'a nikâhının geçersiz ve haram olduğunu kabul etmekle birlikte bunu, had cezasını gerektiren bir suç olarak görmezler.⁸⁷

Yine Midilli'ye göre bunun (kanunnâmede zina suçunun cezasının para cezası verilmesinin) olası sebeplerinden birisi de gayr-i müslimlere recm cezası uygulanmaması sebebiyle bütün tebaayı kapsayıcı bir kanun maddesi düzenleme endişesinin güdülmüş olma ihtimalidir.⁸⁸ Midilli'nin bu görüşünü, içki cezasının sopa olarak değil de para cezası şeklinde verilmesi de desteklemektedir. Ancak gayr-i müslimlerin içki içmesinin cezayı gerektirmeyeceği bilindiğine göre⁸⁹ Osmanlı kanun yapıcılarının tüm tebaâyı ilgilendiren bir kanun vaz' etme amacı güttüklerine yönelik bu iddiayı zayıflatmaktadır.

Osmanlı kanunnâmelerinde had cezası gerektiren suçlar için para cezası verilmesini, had suçunun maddî şartlarının oluşmaması, şüphe ve îfa edilemezlik gibi birtakım unsurlara bağlayan görüşün bir dereceye kadar makûl olduğunu söylemek mümkündür. Zira yukarıda da ifade edildiği üzere zina suçunun şüpheye mahal bırakmayacak ölçüde «كامل في المحلة» “sürmedanlıktaki mil gibi” ispat edilmesinin güçlüğü, darulharpte işlenmesi, devlet başkanının ve şahitlerin taş (recm için) atmaktan imtina etmesi (uygulamamak istememesi), ikrâh altında işlenmesi, ihsan şartlarının oluşmaması gibi durumlardan dolayı zina haddi uygulanamamaktadır. Ancak had cezasının îfa edilememesi, bu fiillerin suç olma vasfında bir değişiklik meydana getirmez. Sadece Şâri' tarafından belirlenen cezaların verilmesine engel olmaktadır. Fiilin suç vasfı devam ettiği için de Şâri' tarafından ülü'l-emre tanınmış olan ceza belirleme yetkisi (ta'zir) devreye girmekte ve bu fiilleri yaptırım altına almaktadır.

Akgündüz'e göre sonraki kanunnâmeler ile “siyâset olunmadığı takdirce” ve “lâkin alâ vechi's-şer recm kılınmalı olmasa” kayıtları ile zina kanunundaki bu şekli eksiklik giderilmiştir. Gerçekten de Âşık Çelebi (v. 979/1572)'nin İbn Teymiyye'nin “siyâset-i şer'iyyeye” dair kaleme aldığı eserine yapmış olduğu şerhte, para vb. şeyler karşılığında hadlerin ta'til edilmesinin

⁸⁴ “Bir taife karye be karye gezip avretlerine ve kızlarına ve câriyelerine zina ettirmeye adet edinseler şer'an ne lazım olur? el-Cevâb: Yukarıda zikri geçen cevap. Mehmed Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebusuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983), 159; Demir, “Kanûnî'nin Bir Fermanı Vesilesiyle Zina Üzerine Düşünceler”, 7; Midilli, *Osmanlı Bağlamında Şariat-Kanun Ayırımının Hanefi Kamu Hukuk Fikri Açısından Değerlendirilmesi*, 241.

⁸⁵ Ahmed Refik, *İstanbul Hayatı*, 38-39.

⁸⁶ Midilli, *Osmanlı Bağlamında Şariat-Kanun Ayırımının Hanefi Kamu Hukuk Fikri Açısından Değerlendirilmesi*, 241-242.

⁸⁷ Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Muhammed Suğdî, *en-Nüfe' fi'l-fetâvâ*, thk. Salâhuddîn en-Nâhî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 2/632. Burada mut'a olduğu takdirde âlimlerin ittifakıyla haddin gerekmeceği de ifade edilmektedir. Ebû Hanîfe'ye göre para karşılığı yapılan zina (fuhuş), haddi gerektirmez, Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed'e göre ise bu suç, haddi gerektirmektedir. İbnü'l-Hümâm İmameynin görüşünü alıp haddin gerekeceğini söylerken (İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadîr*, 5/262.) İbn Âbidîn mutûn (metin) ve şerhlerin, Ebû Hanîfe'nin görüşünde olduğunu söyler. (Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr: şerh-i Tenvîrî'l-ebâr* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1992), 4/29.) Ancak bunun bir suç olduğu ve cezalandırılacağı konusunda ulema hemfikiridir; bk. Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'li'l-Muhtâr* (Kâhire: Matbaatü'l-Halebî, 1937), 4/90.

⁸⁸ Midilli, *Osmanlı Bağlamında Şariat-Kanun Ayırımının Hanefi Kamu Hukuk Fikri Açısından Değerlendirilmesi*, 252.

⁸⁹ Fatih kanunnâmesinde içki suçu için Türk ve şehirli olması şartı ile ilgili kayıt varken Bâyezid dönemi kanunnâmesinde bu kayıt bulunmamaktadır. Karşılaştırma için bk. Fatih ve Bayezit Umûmî Kanunnâmeleri; bk. Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004), 141, 146.

(uygulanmamasının) Allah'ın ve tüm insanların lanetini gerektireceği ve vâcibin terki ve haramın ifası gibi iki fesadı cem edeceği (birleştireceği)" sözü için⁹⁰ "âmma zamânede ta'til-i had olunmayub hem ikâmet-i had olub hem yanınca ta'zir bi'l-mâl olunmağı tecviz eylemişlerdir"⁹¹ şeklindeki ifadeleri ve akabinde yaptığı değerlendirmeler⁹² yaşadığı çağda Osmanlı ülkesinde hadlerin ikame edildiği ve ayrıca suçlulara "cerime/cürm" adı altında para cezasının verildiğini göstermektedir. Zaten bu dönemde çıkarılan kanunnâmelerde [Yavuz ve Kanûnî kanunnâmeleri] tüm had suçları, özellikle de -tartışmalara konu olan- zina suçu için şeriata göndermeler yapan kayıtlar bulunmaktadır. Ancak Âşık Çelebi'nin uygulandığını söylediği hadler içerisinde zina haddinin dâhil olup olmadığını, dâhil olduysa celde cezası olan zina haddinin mi, yoksa recm cezası olan zina haddinin mi olduğunu kesin olarak söylemek zordur. Osmanlı'da XVI. yüzyıldan sonra zina için had/siyâset cezalarının verildiği ve ilk recm olayının 1091/1680 yılında Rumeli kazaskeri Beyâzîzade Ahmed Efendi (ö. 1098/1687)'nin verdiği fetvâya istinaden IV. Mehmed (1058-1098/1648-1687)'in fermanıyla meydana geldiği⁹³ düşünülürse Âşık Çelebi'nin vermiş olduğu bilgi recm cezası dışındaki hadler için söz konusu olmalıdır.

Tüm bu açıklamalardan Osmanlı'nın klasik dönemi diye adlandırılan ve Yavuz'a kadar olan süreçte zina suçları için had uygulanıp uygulanmadığı yine belli değildir. Haddin gerek pratikteki uygulamaları gerekse de kanunnâmelere yansıyan şekilleri hep Yavuz Sultan Selim sonrasına işaret etmektedir. Oysa Yavuz'a kadar geçen sürede kanunnâmelerde zina için sadece para cezası öngörülürken, uygulama hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Bununla birlikte kanunnâmelerin hepsinde zina suçunu düzenleyen birinci maddede "şariat huzurunda sabit olsa" ibaresi, söz konusu düzenlemenin ispatının şariat tarafından yapılacağı, şer'î şartlara göre meydana gelmiş zina suçuna ceza verileceği, maddenin mefhumu muhalifi ile de şariatça sabit olmayan suça herhangi bir ceza verilemeyeceği anlaşılır. Osmanağaoğlu'na göre bu ibare olmamış olsaydı had suçunun unsurları oluşmadığı için ta'zire dönüştüğü düşünülebilirdi. Fakat normun öngörüsü, suç teşkil eden zina fiilinin şariat huzurunda, şeriatın kabulüne göre sübut bulmasıdır. Bu da zina suçunun oluşması, ispatı, cezası ve cezasının infazı için, konuya ilişkin İslâm hukukunun kabullerini devreye sokmaktadır.⁹⁴

Osmanlıların kanunnamelerinde, XVI. yüzyıla kadar zinaya had cezası öngörmemeleri -en azından şeklî olarak- tedricilik ile de açıklanabilir. Yukarıda İbn Hacer'in -şâyet doğruysa- Osmanlı ülkesi hakkında Makrîzî'den alıntılıdığı bilgiler ile XVI. yüzyıl İstanbul'unda Ahmet Refik'in verdiği bilgiler ışığında -Osmanlı toplumunun demografik yapısı da düşünüldüğünde- zinaya ilk etapta recmin verilemeyeceği kolaylıkla anlaşılabilir. Çünkü zina yapanların umûmîyetle gayr-i müslim tebaadan olması -zaten teoride onlar için verilemeyen- recm cezasını düşürmektedir. Zina ile ilgili şer'î düzenlemelerin bu yüzyılın ilk çeyreğinde kanunnâmelere konulması, zina suçu için gerekli alt yapının oluşturulduğunu düşündürmektedir. Buna bir de Osmanlı'nın İslam dünyasının fiilî ve resmî hâmisi konumuna yükselmesi de eklenince, şeriata

⁹⁰ Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm İbn Teymiyye, *es-Siyâsetü's-şer'iyye fî islâhi'r-râ'i ve'r-ra'iyye* (Vizâretü's-Şuûnî'l-İslamiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 1997), 51-52, 55.

⁹¹ Âşık Çelebi'nin "*Mî'râcû'l-iyâle*"sinden nakille Midilli, *Osmanlı Bağlamında Şariat-Kanun Ayırımının Hanefi Kamu Hukuk Fikri Açısından Değerlendirilmesi*, 218.

⁹² Değerlendirmeler için bk. "*Mî'râcû'l-iyâle*"den nakille Midilli, *Osmanlı Bağlamında Şariat-Kanun Ayırımının Hanefi Kamu Hukuk Fikri Açısından Değerlendirilmesi*, 230.

⁹³ Tarihte "vâkia-yı recm" olarak bilinen recm hadisesi meydana gelmiştir. Suçun fâillerinden müslüman kadın recmedilirken yahûdî erkek öldürülmüştür. Menekşe, bunun Osmanlı'daki ilk ve son recm olduğunu söyler. Değerlendirme ve bilgi için bk. Menekşe, "Osmanlı'da Zina Cezası Olarak Recm", 14, 17. Bu, Osmanlı devletinde alışılmamış bir durum olduğundan Sultan IV. Mehmed bile infâzı seyretmiştir; bk. Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk* (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2008), 349.

⁹⁴ Osmanağaoğlu, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası", 128.

aykırı bir düzenlemenin bu tarihten sonra devam etmeyeceği açığa çıkmış olmaktadır. Nitekim kanunnâmelerdeki zina suçuna eklenen “siyâset olunmadığı taktirde” ve “lâkin alâ vechi's-şer' recm kılınmalı olmasa” kayıtlarının bu dönemde eklenmesi bir tesadüf olmasa gerektir/bir rastlantı ile açıklanamaz. Nitekim pek çok tarihçinin de belirttiği üzere Osmanlı kanunnâmeleri XVI. yüzyıldan sonra örfî-şer'î hukuk ikileminde, şer'î hukuk lehine gelişme göstermiştir.⁹⁵ Ahmet Refik'in II. Selim'in (Sarı) 991/1583 yılında kâdılara gönderdiği fermanında da kendi şer'î/dînî konumuna göndermede bulunduğu görülmektedir. İçki ve meyhanelerin yasaklığına dair zikredilen şu satırlar oldukça önemlidir. “...makâm-ı saltanât ve makâm-ı hilâfetim iken hilâf-ı şer'-i şerif ve muğâyir-i emr-i münîf âşikâren hâmir arak bey'i ve şira olunmuş...”⁹⁶ Ayrıca XVII. Yüzyıldan sonra kanunnâme formu değişmeye başlamış, klasik fetva formuna dönüşmüştür. Yine bu tarihlerden sonra fetva sisteminde muhayyel kişi adları olarak formülasyonda kullanılan “Zeyd, Amr, Hind” vs türünden terimler kanunnâmelere girmeye başlamıştır.⁹⁷ XVI. Yüzyıldan itibaren fukahanın kendi terminolojilerini kanunnâmelere dahil etmeleri, Osmanlı hukukunun şer'î süzgeçten geçme işlemine tabi tutulması olarak adlandırılır.⁹⁸

XVI. yüzyıldan sonra kanunnâmelerde, zina suçunun cezasının şeriata havale edilmesi akla bir ihtimali daha getirmektedir. O da yukarıda da ifade edildiği üzere Hanefî mezhebine hâkim olan, hadlerin -fürû fıkıh metinlerinde sadece recmin- sadece imam/halife tarafından infaz edileceği düşüncesidir. Fürû fıkıh eserlerinde -yukarıda geçmişti- darulharpte cezanın infaz edilemeyeceği, halifenin -orada- hükümlan olmayışı ile açıklanmaktadır. Yine Hanefilerde halifenin kendi kendisine had uygulayamayacağı ve halifenin -hukûkullahın birinci derecedeki infaz yetkilisi olması hasebiyle- had cezasına çarptırılmayacağı görüşü hâkimdir. Her ne kadar Abbasî halifesinin hilafeti Yavuz'a devrettiğine dair doğrudan tarihi kayıtlara rastlanmasa da fiilî durum, hilafetin Osmanlı sultanlarında özellikle Yavuz ve Kanunî'den sonra kavram ve ismen kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Bardakoğlu buna sessiz uzlaşa diyecektir.⁹⁹ Hatta Yavuz ve Kanunî döneminde her ne kadar halifelik ile ilgili doğrudan bir durum görülme de Kanunî döneminin ünlü şeyhülislamı, Ebussuûd Efendi'nin eserlerinde padişah için halife sıfatı kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim Ebussuûd Efendi bu konuda “*Kazanın velayeti sahib-i hilafetinizn ü icazetinden müstefaddır*” demektedir.¹⁰⁰ Aynı Ebussuûd, “*Kannunname-i Cedid*” isimli eserinin mukaddimesinde Kanunî için, “sultanu'l-bahir vârisü'l-hilâfeti'l-kübra” ve “sultanu'l-arab ve'l-acem ve'r-rum, Hâdimü'l-harameyn” ifadelerini kullanarak¹⁰¹ Osmanlı sultanının hilafetini kabul etmektedir. Zira Osmanlı şeyhülislamının bu sıfatları kullanması, fiilî bir durumun resmî olarak tescil edilmesi olarak da yorumlanabilir.

Yine bilindiği üzere Osmanlılar, kuruluş devrinde bir beylik hüviyetinde olup, idarecilerin “Bey, Hân, Gâzi, Hüdavendigâr” gibi daha çok yerel lakapları bulunmaktaydı. Osmanlılar için “sâhibü'l-

⁹⁵ Nitekim 1681 yılında Sultan II. Mustafa'nın “bundan böyle Allah ve resûlü tarafından emredilen cezalar verilecek, bütün emirler sadece şer'î hukuka dayalı olacak ve kanun tabiri artık şeriatla yanyana zikredilmeyecektir” şeklinde fermanı bulunmaktadır; bk. Demir, “Hukuk Tarihimiz Açısından Fatih Sultan Mehmet”, 780-781. Yukarıda da ifade edildiği üzere Osmanlı ceza hukukunda padişahların çıkarmış oldukları kanun ve fermanlarında, “şer'î şeriat” ile birlikte “kânûn-i münîf”, “kânûn-i kadim” tabirleri yan yana zikredilmekteydi.

⁹⁶ Ahmed Refik, *İstanbul Hayatı*, 146.

⁹⁷ Koç, “Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar”, 123.

⁹⁸ Koç, “Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar”, 123.

⁹⁹ Bardakoğlu, “Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine”, 6/416.

¹⁰⁰ Yurtseven-Şahin, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Padişahın Yargı Yetkisi”, 188.

¹⁰¹ Mehmed b. Şeyh Muhyiddin Muhammed Yavsi b. Mustafa el-İmadî el-İskilî Ebussuûd Efendi, *Kannunname-i Cedid* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, 083), 1/b.

ucât” (Uç beyi), “sahibü’r-rûm” (Rum diyarı beyi) gibi ünvanlar ile de anılmaktaydı.¹⁰² İbn Hacer’in *el-İnbâü’l-ğumr* isimli eserinde, Mısır Memlûk coğrafyasının, kuruluş dönemi Osmanlı beylerini nasıl gördüklerine dair şu bilgi dikkate değerdir:

Osmanoğlu Ebû Yezîd [Yıldırım Bayezid] dünyanın seçkin meliklerinden biriydi. Babalarından veya soyundan hiçbirinin bir unvanı (lakabı) yoktu. “Sultan” veya “melik” diye de çağrılmazdı. Onlara bazen emir, bazen de “hündhan” denilirdi.¹⁰³

Osmanlılar ancak Fatih ile birlikte tam anlamıyla bir devlet haline gelebilmişlerdir. Bilinen kanunnâme geleneği onunla başlamış, oğlu Bayezid ve torunu Yavuz ile devam etmiştir. Yavuz ile birlikte zina kanununda çok önemli bir değişikliğin yapıldığını görmekteyiz. Kanun metni şeriata uygun olarak tekrar tanzim edilmiştir. Bu değişikliğin sebebi hilafetin fiilî olarak Osmanlılara geçmesi ile açıklanabilir.¹⁰⁴ Zira bu tarihten sonra Osmanlı devleti, artık şer’î yönü ağır basan bir devlet haline gelmiştir. İkinci olarak klasik Hanefî fıkında recm cezasının infaz yetkilisinin halife olması gerektiğine yönelik doktriner görüş, kanunnâmedeki kanunun değişmesine etki etmiş olabilir. Böylelikle Osmanlılar Yavuz ile birlikte artık recm uygulama yetkisini elde etmiş olmaktadır. Kanûnî kanunnâmesindeki şeriata gönderme ise daha açık bir şekilde görülmektedir. Zina kanunnâmedeki “lâkin alâ vechi’s-şer recm kılınmalı olmasa” kaydı, sürecin şer’î olarak tamamlandığına işaret etmektedir. Başka bir ifade ile sadece halifenin uygulayabileceği bir ceza -recm- ancak hilafetin elde edilmesi ile sağlanabilirdi ki Yavuz ile birlikte -halifelikten dolayı- bu ceza yasal/meşrû hale gelmiştir. Bu, aynı zamanda tedriciliğin de son halkası olarak görülebilir. Yukarıda Menekşe’nin vermiş olduğu bilgilerde Osmanlı’da uygulanan recm cezalarının gerek Bursa’daki recm cezasının gerekse de Vakay-ı recm olarak bilinen ve Beyazîzâde tarafından verilen recm cezasının Kanunî ve IV. Mehmet zamanlarında meydana gelmesi de bu iddianın doğruluğuna bir emare olabilecek durumdadır.¹⁰⁵

Aynı zaman diliminde yaşamış olan Dulkadiroğulları beyliğinin zina suçunu düzenleyen 10. maddesi (Her kim zina eylese şer ile ya örf ile sübût bulsa ergen ise **had olmaz ise** on üç altun alına, evlü ise **recm olmazsa** on beş altun alına¹⁰⁶) doğrudan şeriata gönderme yapıp cezasını “had” cezası olarak belirlemiştir. Dulkadiroğulları beyliğinin Memlûkler’e bağlı yarı özerk bir devlet olduğu¹⁰⁷ ve hilafetin de o sıralar Memlûklerde olduğu düşünülürse, bu kanunnâmenin

¹⁰² Halil İnalçık, *Osmanlılar: Fütuhât, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 55. İbn Hacer el-Askalânî, Murat Hüdavendigâr ve Bâyezîd için “sâhibü’r-rûm” ifadesini kullanır; bk. İbn Hacer Askalânî, *İnbâü’l-ğumr*, 1/7, 401, 439.

¹⁰³ İbn Hacer Askalânî, *İnbâü’l-ğumr*, 2/226. Bu eserin Abdulmuid Han murakabesinde yapılan farklı bir neşrinde, “hünkâr” ifadesinin yer aldığı nüshaların bulunduğu da ifade edilmektedir; bk. İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâü’l-ğumr bi-enbâi’l-umr fi’t-tarih* (mrk. Abdulmuid Han) (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1986), 5/58. Şevkiye İnalçık ise bunu “hündgâr” olarak zabtetmiştir; bk. Şevkiye İnalçık, “İbn Hâcer’de Osmanlı’lara Dair Haberler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 6/3 (1948), 192.

¹⁰⁴ Her ne kadar hilafetin Osmanlılara geçişine dair kesin olarak bir şey söylenemese de sonraki yüzyıllarda Osmanlı padişahları halife unvanını kullanmışlardır. Hatta Kanunî zamanının şeyhülislamı Ebussuûd Efendi’nin eserlerinde Kanunî’den halife olarak bahsetmesi her ne kadar seremonisi gerçekleşmese de ve halifelik şartları Osmanlı sultanlarında tam olarak oluşmasa da ulemanın padişahı fiili olarak halife gördüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Bardakoğlu buna doktrin ile fiili durum ve uygulama arasındaki sessiz mutabakat/sessiz uzlaşa adını vermektedir. Halifenin Kureyş’ten olması şartının devam ettirilmesi ve fiili durumun hiçbir tarafça tartışmaya açılmayıp adeta onanması sessiz uzlaşya benzer; bk. Bardakoğlu, “Osmanlı Hukukunun Şer’îliği Üzerine”, 6/416-417.

¹⁰⁵ Menekşe, “Osmanlı’da Zina Cezası Olarak Recm”, 13-14.

¹⁰⁶ Barkan, *Kanunlar*, 1/121.

¹⁰⁷ Dulkadiroğulları Anadolu’nun güneyinde Memlûklere tabi Tevâif-i Mülûk’ten biri olarak zuhur etmişlerdir; bk. Samet Alıç, “Memlûklüler tarafından Katledilen Dulkadir Emirleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 43 (2020), 83; Refet Yinanç, “Dulkadiroğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/552-554. Dulkadiroğulları beyliği zaman zaman Memlûklerle siyasi ve askeri açıdan karşı karşıya gelse ve aralarında çatışmalar meydana gelse de tüm tarihçilerin ortak kanaati Dulkadiroğullarının, Memlûklere bağlı bir beylik olduğudur. Yukarıda zikri geçen kanun, Alaüddevle zamanında yürürlüğe konulmuştur. Alaüddevle Yavuz’un anne tarafından dedesi olmasına rağmen başlangıçta

Osmanlı kanunnâmelerinden farkı ortaya çıkmış olur. Böylelikle Dulkadiroğlu beyi, cezayı uygulama yetkisini doğrudan sultandan ve dolayısıyla sultanın (en azından sembolik olarak) bağlı olduğu halifeden almış olmaktadır.

Sonuç

Osmanlı'nın hukuk düzeninin şer'î olup olmadığı sorunu şer'î ve örfî hukuk ekseninde tartışılır. Örfî hukukun mahiyeti konusundaki tartışma bazı Osmanlı ve çağdaş hukuk alanında araştırma yapanlarca seküler veya laik hukukun bir enstrümanı olarak kabul edildiğinden örfî hukuku, şer'î hukuktan tamamen bağımsız bir hukuk düzeni olarak kabul ederler. Örfî hukuku İslam'daki örfün bir parçası olarak kabul eden İslam hukukçuları ile bazı Osmanlı hukukçularına göre, örfî hukuk şeriatın düzenleme yapmadığı ve ulû'l-emre tanımış olduğu yetkiden kaynaklandığından esasında örfî hukuk da şer'î hukuktan ayrı olarak değerlendirilmez. Dolayısıyla bu son görüşe göre, Osmanlı kanunnâmeleri örfî hukuka göre düzenlendiğinden ve uygulayıcısı da şer'î hukuku uygulayan kadı olduğundan, bu kanunnâmelerin iddia edildiği gibi seküler hukuk düzeni ile bir alakası yoktur.

Ceza hukukunda şüphe, ta'zir suç ve cezalarının doğrudan olmasa da dolaylı kaynakları arasında sayılmaktadır. Had cezası gerektiren bir fiil, had kapsamında mütalaa edilerek muhakeme edilir. Muhakeme süreci sonucunda had cezasını gerektirecek şekilde suç sübût bulmadıysa, suçlu beraât ettirilmek yerine bir alt derecedeki ta'zir cezaları ile cezalandırılarak tecziye edilmektedir. Aslî ceza dâvası, bir had veya kısas dâvası ise herhangi bir şüphe, suçun doğrudan mahiyet değiştirmesine yol açmakta, dâva artık tâlî (bedel) nitelikteki ta'zir davasına dönüşmektedir. Şüphenin hadler açısından bu düşürücü fonksiyonu, aslî dava olarak başlayan had davasında cezanın miktarı ve mahiyetine etki etmekle birlikte, aslî ceza olarak başlanan ta'zir davasının mahiyetinde bir değişikliğe sebep olmaz. Bu itibarla pek çok fûrû fıkıh eseri ile had-ta'zir arasındaki farkları anlatan eserlerde ta'zirin şüphe ile birlikte de sâbit olacağı; yani suç dolayısıyla cezaya hükmedileceği ifade edilmektedir. Had suçlarının -bir şekilde- alt derecedeki cezalarla ikame edilme gayreti ta'zir suç ve cezalarının alanını olabildiğince genişletmiştir. Hatta öyle ki bu durum had cezalarının muattal hale getirilmesine kapı aralamış olacak ki İbn Teymiyye'nin "siyâseti şer'iyye"deki eleştirileri, onun eserine şerh yapılmak suretiyle de zaman zaman tekrar edilmiştir.

Kanunnâmelerdeki zina suç ve cezasının serencâmını vermeye çalıştığımız yukarıdaki açıklamalardan hareketle Osmanlı'nın klasik dönemine (1300-1520) ait hadler (özelde zina/recm) ile ilgili kesin olarak bir şey söylemek zordur. Osmanlı ile ilgili çalışma yapan pek çok yazar ve akademisyen Osmanlı'yı bir bütün olarak gördüğünden değerlendirmeleri bir zaman sınırlandırmasından bağımsız olmuştur. Osmanlı hukukunu baştan sona tek ekseninde bir bütün olarak ele almak son derece yanıltıcıdır. Dolayısıyla Osmanlı hukukunun laik veya seküler olduğunu iddia edenler, erken dönem kanunnâmelerini referans olarak gösterirken Osmanlı hukukunun şer'î olduğunu iddia edenler, Yavuz sonrası ve özellikle de XVI. yüzyıl sonrası uygulamaları esas alırlar. Her ikisi de kendi içerisinde birtakım doğruları barındırsa da bir bütün olarak ele alınmadığından hatalı sonuç ve değerlendirmeler ve bazen çelişik durumlarla da

Osmanlı Memlûk çekişmesinde Osmanlılar tarafında yer almış, ancak çok geçmeden Osmanlılara karşı Memlûkler saflarına tekrar geçmiştir. Nihayet Çaldıran seferi sonrasında Alaüddevle üzerine yürüyen Osmanlı askerleri tarafından beylik ele geçirilmiş, Alaüddevle yerine Şehsuvaroğlu Ali Bey geçirilmiş çok geçmeden de tamamen merkeze bağlı bir sancak halini almıştır; bk. Ali Sarı, "Dulkadir Beyliği", *Anadolu Beylikleri El Kitabı*, ed. Haşim Şahin (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 356-357; Vural Köker, "Dulkadiroğlu Beyliği Alâüddevle Bey Dönemi (1480-1515) Safevî-Osmanlı İlişkilerine Bir Bakış", *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi* 1/7 (2021), 45-64.

karşılaşılır. Bu sebeple yukarıda zikredilen tüm görüş ve değerlendirmelerin hakikati ifade eden yönleri bulunmakla birlikte, yine bu görüş ve değerlendirmelerin hepsini nakzedebilecek bilgiler de bulunabilmektedir.

Klasik dönem Fatih ve Beyazıt kanunnâmelerinde zina suçunu düzenleyen birinci maddesinin, kanunnâmenin had cezasını gerektiren diğer maddelerinden farklı olarak şeriata göndermede bulunmamasının olası sebepleri arasında, Osmanlı hukukunun şer'î değil seküler olması ve zaten fıkıh kitaplarında yer alan cezanın kanunnâmeye ayrıca dahil edilmemesi şeklinde akademik camiada yer alan iki görüşün de hatalı yanlarının bulunduğu görülmektedir. Kanunnâmelerdeki kısas ve hırsızlık suçlarını düzenleyen kanun maddelerinin, doğrudan şeriattaki cezayı öngörmesi ve cezanın şüphe vb. şeylerle düşmesi durumunda bedel ceza olarak ta'zir cezasının uygulanacağını söylemesi, birinci görüşün en önemli hatasıdır. İkinci görüşün de aynı gerekçe ile hatalı olduğunu söyleyebiliriz. Zira zaten fıkıh kitaplarında olanlar ayrıca kanunnâmede düzenlenmemişse, hırsızlık ve kısas suçları neden kanunnâme ile ayrıca düzenlenmiştir. O halde bize göre, -her ne kadar kesin olarak söylenemese de- kanunnâmelerde zina suçunun cezası için şeriata göndermede bulunmaması, Osmanlıların resmî mezhebi Hanefiliğin zina suçu için öne sürdüğü şartlar ile ilgili olmalıdır. Hanefî fûrû fıkıh eserlerinde, had cezasının infaz yetkilisi olarak halife gösterilmektedir. Diğer hiçbir had cezası için fıkıhta bu yetki dillendirilmezken zina suçu için tüm mezhep kitaplarında bu ifade yer alır. Dolayısıyla Osmanlılar, Yavuz'a kadarki dönemde halife sıfatını haiz olmadıklarından ceza kanunnâmelerinde, ilgili suç için şeriattaki cezayı vermemişlerdir. Her ne kadar yargılama şeriata göre yapılmış olsa da cezanın verilme ve infazı için yetki söz konusu olmadığından, recm veya celde (sopa) yerine para cezası öngörülmüştür. Çünkü aynı dönem Mısır Memlûklerine, dolayısıyla Abbasî halifelerine bağlı Hanefî Dulkadiroğulları Beyliği'nde zina suçunu düzenleyen maddelerde doğrudan "recm cezası" ifadesinin bulunması, söz konusu şartın Dulkadiroğulları Beyliği için geçerli olduğu, Dulkadir beylerinin had cezasını, Abbasî halifesi adına uyguladığı söylenebilir. Osmanlılar da kuruluş döneminde henüz bir beylik hüviyetinde olduğu, Fatih ve Beyazıt zamanlarında büyük bir devlet olarak ortaya çıkmalarına rağmen padişahlar hala halife sıfatını haiz değildir. Yavuz ile birlikte Mısır Memlûklerine son verildiği ve Abbasî hilafetinin sona erdirildiği savaşlar neticesinde Osmanlı sultanları sessiz uzlaşısı ile halife olarak anılmaya başlanmıştır. Bu olaydan sonra kanunnâmelerdeki zina suçunu düzenleyen maddelerde de bir değişikliğe gidilmiş, Yavuz'un kanunnâmesi ile birlikte zina suçuna şeriattaki cezalar öngörülmüştür. Kanunî döneminde ise zina suçunun şer'î cezası kanunnâmelerde daha açık bir şekilde yerini almıştır. Böylelikle kanunnâmelerdeki süreç, şariat lehine yeniden tanzim edilerek sonlandırılmıştır. Elbette kanunnâmelerde geline bu durumun sonraki Osmanlı pratiğindeki yansımasının ayrıca tartışılması ve üzerinde daha çok araştırmanın yapılmasını gerekli kılmaktadır. Böylelikle teori ve pratik arasındaki ilişki daha derinlemesine incelenecek ve Osmanlı hukuk sistemi hamasetten uzak daha objektif kriterlerle değerlendirilecektir.

Kaynakça

- Acar, İsmail. "Osmanlı Kanunnâmeleri ve İslam Ceza Hukuku (I)". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2001), 53-68.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaut vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Ahmed Refik, Altınay. *Onuncu Asrı Hicrî'de İstanbul Hayatı (961-1000)*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988.
- Akgündüz, Ahmed. "Kanunnâmelerdeki Ceza Hukuku Hükümleri ve Şer'î tahlili". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 12/1 (1999), 1-16.
- Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990.
- Akman, Mehmet. "Osmanlı Ceza Hukuku Çalışmaları Üzerine Bir İcmal". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 489-512.
- Akman, Mehmet. *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2004.
- Aliç, Samet. "Memlûklüler tarafından Katledilen Dulkadir Emirleri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 43 (2020), 83-89.
- Aslan, Nasî. "Klasik Dönem Ceza Kanunnâmeleri Bağlamında Osmanlı Hukûkunun Şer'îliği Üzerine". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2003), 17-44.
- Aydın, M. Akif. "Ceza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/478-482. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2010.
- Aykol, Abdulmuid. *İslam Ceza Hukukunda Tâzir: Suç ve Ceza Belirleme Siyaseti*. İstanbul: Hikmetevi, 2022.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsa. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Bardakoğlu, Ali. "Ceza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/470-478. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Bardakoğlu, Ali. "Osmanlı Hukukunun Şer'îliği Üzerine". *Osmanlı, Teşkilat*. ed. Güler Eren. 6/412-417. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Barkan, Ömer Lütfî. *XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları: Kanunlar (Tıpkıbasım)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2001.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Câmiü's-sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2001.
- Burhânüddîn (Burhânü's-şer'îa) el-Buhârî, Mahmûd b. Ahmed b. Abdilaziz. *el-Muhîtü'l-burhânî fî'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerim Sâmî el-Cündî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Çakır, Coşkun. "Barkan'ın Kanunlar'ı: Osmanlı-Türk Hukuk Tarihçiliğinde Bir Klasik". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 781-790.
- Demir, Abdullah. "Hukuk Tarihimiz Açısından Fatih Sultan Mehmet". *I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri 21-22 Aralık 2012*. ed. Fethi Gedikli. 117-137. İstanbul: Oniki Levha Yayınları, 2014.
- Demir, Aydoğan. "Kanûnî'nin Bir Fermanı Vesilesiyle Zina Üzerine Düşünceler". *Tarih ve Toplum* 39/169 (1998), 4-14.
- D'ohsson, J. Mouradgea. *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*. çev. Zehran Yüksel. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.
- Düzdağ, Mehmed Ertuğrul. *Şeyhülİslam Ebusuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 2. Basım, 1983.
- Ebû Dâvud es-Sicistânî, Süleyman b. Eş'âs b. İshâk el-Ezdî. *Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaut. Dârü'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebüssuûd Efendi, Mehmed b. Şeyh Muhyiddin Muhammed Yavsî b. Mustafa el-İmadî el-İskilîbî. *Kanunnâme-i cedid*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Nadir Eserler, 083, 143.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2008.
- Erdoğan, Suat. "Ta'zir Suç ve Cezalarının Kanunilik İlkesi Açısından Değerlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 42, 2023, 1-38.

- Esen, Hüseyn. *İslâm Hukukunda Mâli Cezalar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- Gazzâlî, Huccetu'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *Şifâ'u'l-galîl fî beyânî's-şibh ve'l-muhîl ve mesâliku't-ta'îl*. thk. Hamdî el-Kebîsî. Bağdat: Matba'atu'l-İrşâd, 1971.
- Haddâd, Ebû Bekr b. Ali b. Muhammed ez-Zebîdî. *el-Cevheretü'n-neyyire*. Matbaatü'l-Hayriyye, 1904.
- Heyd, Uriel. "Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şer'iat". çev. Selahaddin Eroğlu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (1984), 633-652.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz. *Reddû'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr: şerh-i Tenvîri'l-ebsâr*. Beyrut: Dârü'l-Fîkr, 2. Basım, 1992.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim. *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Riyâd: Mektebetü'r-Rûşd, 1988.
- İbn Hacer Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *İnbaü'l-ğumr bi-enbai'l-umr fi't-tarih*. thk. Hasan Habeşi. Kahire: Lecnetu İhyai't-Türâsi'l-İslâmî, 1969.
- İbn Hacer el-Askalânî. *İnbâü'l-ğumr bi-enbâi'l-umr fi't-tarih (mrk. Abdulgaid Han)*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhim. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm. *es-Siyâsetü's-şer'iyye fî islâhi'r-râ'i ve'r-ra'iyye*. b.y.: Vizâretü's-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da' ve'l-İrşâd, 1997.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî. *Fethü'l-kadîr li'l-âcizi'l-fakîr*. Beyrut: Dârü'l-Fîkr, ts.
- İmber, Colin. "Osmanlı Hukukunda Zina". çev. Muharrem Midilli. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 29 (2017), 505-538.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar: Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- İnalcık, Halil. *Osmanlılar: Fütuhât, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- İnalcık, Şevkiye. "İbn Hâcer'de Osmanlı'lara Dair Haberler". *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* 6/3 (1948).
- Koç, Yunus. "Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 16/Özel Sayı (1999), 115-126.
- Köker, Vural. "Dulkadiroğlu Beyliği Alâüddevle Bey Dönemi (1480-1515) Safevî-Osmanlı İlişkilerine Bir Bakış". *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi* 1/7 (2021), 45-64.
- Mantran, Robert. *XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- Menekşe, Ömer. "Osmanlı'da Zina Cezası Olarak Recm". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2 (2003), 7-18.
- Merğînânî, Ebû'l-Hasan Burhaneddin Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübtedi*. thk. Yusuf Talâl. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr*. Kâhire: Matbaatü'l-Halebî, 1937.
- Midilli, Muharrem. *Osmanlı Bağlamında Şer'iat-Kanun Ayrımının Hanefi Kamu Hukuk fikri Açısından Değerlendirilmesi: Ceza Hukuku Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Müneccimbaşı Derviş Dede, Ahmed b. Lütfillah. *Câmiü'd-düvel: Osmanlı Tarihi: (1299-1481)*. çev. Ahmed Ağırakça. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *Ravdatu't-tâlibîn ve umdetu'l-muttakîn*. thk. Zuheyr eş-Şâşî. Beyrut: el Mektebetü'l-İslâmî, 1991.
- Nizamülmülk. *Siyasetnâme*. çev. ve haz. Mehmet Altay Köymen. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016.
- Ortaylı, İlber. "Osmanlı Devletinde Lâiklik Hareketleri Üzerine". *Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay'ın Anısına Armağan*. 495-509. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, 1982.

- Osmanağaoğlu, Cihan. "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 66/1 (2008), 109-178.
- Öz, Mehmet. "İstanbul Nüfusu: Fetihten XVIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar". *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: Siyaset ve Yönetim 2: Demografi*. ed. Coşkun Yılmaz. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. /Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2015.
- Poyraz, Özlem. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ağır Cezaları Gerektiren Suç Sebepleri Üzerine Bir Tetkik (1839-1861)". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/3 (2022), 301-318.
- Râvendî, Ebu Bekr Necmeddin Muhammed b. Ali b. Süleyman. *Râhatü's-sudûr ve âyetü's-sûrûr fî târihi'd-devleti's-selcûkiyye*. çev. İbrahim Ümid Şevâri vb. vd. Kahire: Meclisü'l-'Ala li's-Sekâfe, 1960.
- San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. thk. Habîburrahman A'zamî. Hind: el-Meclisü'l-İlmî, 1982.
- Sarı, Ali. "Dulkadir Beyliği". *Anadolu Beylikleri El Kitabı*. ed. Haşim Şahin. 347-364. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-eimme. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma' rife, 1993.
- Suğdı, Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Muhammed. *en-Nütef fi'l-fetâvâ*. thk. Salâhuddîn en-Nâhî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1984.
- Şen, Murat. "Osmanlı Hukukunun Yapısı". *Osmanlı, Teşkilat*. ed. Güler Eren. 6/412-417. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Üçok, Coşkun. "Osmanlı Kanunnâmelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler III". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/1 (1947), 48-73.
- Yaman, Ahmet. "Osmanlı Pozitif Hukukunun Şer'îliği tartışmalarına Eleştirel Bir Katkı". *İslamiyat* 8/1 (2005), 113-125.
- Yaman, Ahmet. "Osmanlı Pozitif Hukukunun Şer'îliği Üzerine". *XIV Türk Tarih Kongresi 9-13 Eylül 2002*. Kolektif. 2/1/777-790. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2005.
- Yektar, Osman Nedim. "Hz. Peygamber'in Suçlar Hakkında Uyguladığı Temel Prensipler". *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2015), 57-102.
- Yinanç, Refet. "Dulkadiroğulları". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/553-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yurtseven, Yılmaz-Şahin, Gamze Nur. "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Padişahın Yargı Yetkisi". *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi* 1 (2016), 159-206.
- Zerkeşi, Ebû Abdillâh Bedreddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh. *el-Mensûr fi'l-kavâidi'l-fıkhiyye*. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnî'l-İslâmiyye, 1985.
- Zeylaî, Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen. *Tebyînü'l-hakâik fî şerhi Kenzi'd-dekâik (Hâşiyetü's-Şelebî ile birlikte)*. Kahire: Matbaatü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1895.